СЛОВО
О ПЛЪКУ ИГОРЕВѢ,
ИГОРѦ
СЫНА СВѦТЪСЛАВЛѦ,
ВНУКА
ОЛЬГОВА

Київ
Видавництво
художньої
літератури
«ДНІПРО»
1977

СЛОВО
О ПЛЪКУ ИГОРЕВѢ,
ИГОРѦ
СЫНА СВѦТЪСЛАВЛѦ,
ВНУКА
ОЛЬГОВА

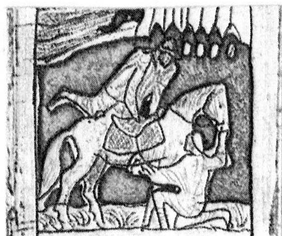
Р1—9(С)12
С48

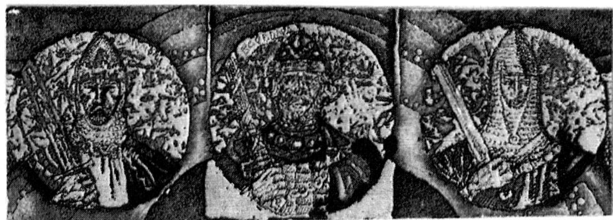
Ілюстрації
заслуженого діяча мистецтв
Української РСР
Георгія Якутовича

Писаний текст
А. П. ВІДОНЯКА

Підготовка давньоруського
тексту і примітки
В. В. НІМЧУКА

$С\frac{70401-033}{М205(04)-77}34-77$

Не лѣпо ли ны бѧшетъ, братіе,
начѧти старыми словесы трудныхъ повѣстіи
о пълку Игоревѣ,
Игорѧ Свѧтъславлича?
Начати же сѧ тъи пѣсни по былинамь
сего времени,
а не по ꙁамышленію Боѧню.
Боѧнъ бо вѣщіи,
аще кому хотѧше пѣснь творити,
то растѣкашетсѧ мыслію по древу,
сѣрымъ вълкомъ по ꙁемли,
шиꙁымъ орломъ подъ облакы.

Помнѧшеть бо, рече, първыхъ временъ усобіцѣ.
Тогда пущашеть і҃ соколовь на стадо лебедѣи:
которыи дотечаше,
та преди пѣснѣ поѧше
старому Ꙗрославу,
храброму Мстиславу,
иже зарѣза Редедю предъ пълкы касожьскыми,
красному Романови Свѧтъславличю.
Боѧнъ же, братіе,
не і҃ соколовь на стадо лебедѣи пущаше,
нъ своѧ вѣщіа пръсты на живаѧ
струны въскладаше;
они же сами кнѧземъ
славу рокотаху.

Почнемъ же, братіе, повѣсть сію
отъ стараго Владимера до нынѣшнѧго Игорѧ,
иже истѧгну умь крѣпостію своею
и поостри сердца своего мужествомъ,

наплънивсѧ ратнаго духа,
наведе своѧ храбрыѧ плъкы
на землю Половѣцькую
за землю Руськую.

Тогда Игорь възрѣ на свѣтлое солнце и видѣ
отъ него тьмою вса своѧ воѧ прикрыты.
И рече Игорь къ дружинѣ своеи:
«Братіе и дружино!
Луце жъ бы потѧту быти,
неже полонену быти.
А всѧдемъ, братіе, на свои бръзыѧ комони
да позримъ синего Дону».
Спала кнѧзю умь похоти
и жалость ему знаменіе заступи,
искусити Дону великаго.
«Хощу бо,— рече,—
копіе приломити конець полѧ Половецкаго,
съ вами, русици,

хощу главу свою приложити,
а любо испити шеломомь Дону!»

О Боѧнє, соловію стараго врємєни!
Абы ты сіа плъкы ущєкоталъ,
скача, славію, по мыслєну дрєву,
лєтаѧ умомъ подъ облакы,
свиваѧ славы обаполы сєго врємєни,
рища въ тропу Троѧню чрєсъ полѧ на горы.
Пѣти было пѣснѣ Игорєви, того (Олга) внуку:
«Нє бурѧ соколы занєсє чрєзъ полѧ
широкаѧ —
галици стады бѣжать къ Дону вєликому».
Чи ли въспѣти было, вѣщєи Боѧнє,
Вєлєсовь внучє:
«Комони ржуть за Сулою —
звєнить слава въ Кыєвѣ;
трубы трубѧть въ Новѣградѣ —
стоѧть стѧзи въ Путивлѣ».

Игорь ждетъ мила брата Всеволода.
И рече ему буи Туръ Всеволодъ:
«Одинъ братъ,
одинъ свѣтъ свѣтлыи — ты, Игорю!
Оба есвѣ Свѧтъславличѧ!
Сѣдлаи, брате, свои бръзыи комони,
а мои ти готови,
осѣдлани у Курьска напереди.
А мои ти курѧни — свѣдоми къмети:
подъ трубами повити,
подъ шеломы възлелѣѧны,
конець копіѧ въскръмлени,
пути имь вѣдоми,
ꙗругы имъ знаеми,
луци у нихъ напрѧжени,
тули отворени,
сабли изъострени,
сами скачють, акы сѣрыи влъци
въ полѣ,

ищучи себе чти,
а князю — славѣ».

Тогда въступи Игорь князь
въ златъ стремень
и поѣха по чистому полю.
Солнце ему тьмою путь заступаше;
нощь, стонущи ему грозою,
птичь убуди;
свистъ звѣринъ въста, збися дивъ,
кличетъ връху древа,
велитъ послушати земли незнаемѣ,
Влъзѣ, и Поморію, и Посулію,
и Сурожу, и Корсуню,
и тебѣ, тьмутораканьскый блъванъ!
А половци неготовами дорогами
побѣгоша къ Дону великому;
крычатъ телѣгы полунощы,
рци лебеди роспущени.

Игорь къ Дону вои ведетъ!

Уже бо бѣды его пасетъ птиць по дубію,
влъци грозу въсрожатъ по ꙗругамъ,
орли клектомъ на кости
звѣри зовутъ,
лисици брешутъ на чръленыꙗ щиты.

О Рускаѧ земле, уже за шеломѧнемъ еси!

Длъго ночь мрькнетъ.
Зарѧ-свѣтъ запала.
Мъгла полѧ покрыла.
Щекотъ славіи успе,
говоръ галичь убуди.
Русичи великаѧ полѧ чрьлеными
щиты прегородиша,
ищучи себѣ чти,
а кнѧзю — славы.

Съ ꙁараніѧ въ пѧтъкъ
потопташа поганъıѧ плъкъı половецкъıѧ
и рассушась стрѣлами по полю,
помчаша красныѧ дѣвкы половецкыѧ,
а съ ними ꙁлато, и паволокы,
и драгыѧ оксамиты.
Орьтъмами, и ꙗпончицами, и кожухы
начаша мосты мостити
по болотомъ и грѧꙁивымъ мѣстомъ,
и всѧкыми уꙁорочьи половѣцкыми.
Чрьленъ стѧгъ, бѣла хорюговь,
чрьлена чолка, сребрено стружіе —
храброму Свѧтьславличю.

Дремлетъ въ полѣ Ольгово хороброе гнѣꙁдо.
Далече ꙁалетѣло!
Не было онъ обидѣ порождено
ни соколу,
ни кречету,

ни тебѣ, чръныи воронъ,
поганыи половчине!
Гзакъ бѣжитъ сѣрымъ влъкомъ,
Кончакъ ему слѣдъ правитъ къ Дону великому.

Другаго дни велми рано
кровавыѧ зори свѣтъ повѣдаютъ;
чръныѧ тучѧ съ морѧ идутъ,
хотѧтъ прикрыти д҃ солнца,
а въ нихъ трепещуть синіи млъніи.
Быти грому великому!
Итти дождю стрѣлами съ Дону великаго!
Ту сѧ копіемъ приламати,
ту сѧ саблѧмъ потручѧти
о шеломы половецкыѧ,
на рѣцѣ на Каѧлѣ,
у Дону великаго!

О Рускаѧ землѣ, уже за шеломѧнемъ еси!

Сє вѣтри, Стрибожи внуци,
вѣютъ съ морѧ стрѣлами
на храбрыѩ плъкы Игорєвы.

Ꙁємлѧ тутнєтъ,
рѣкы мутно тєкуть,
пороси полѧ прикрываютъ,
стѧꙁи глаголютъ:
половци идуть отъ Дона,
и отъ морѧ,
и отъ всѣхъ странъ рускыѩ плъкы оступиша.
Дѣти бѣсови кликомъ полѧ прєгородиша,
а храбріи русици прєградиша
чрълєными щиты.

Ꙗръ Турє Всєволодѣ!
Стоиши на борони,
прыщєши на вои стрѣлами,
грємлєши о шєломы мєчи харалужными.

Камо Туръ поскочаше, своимъ златымъ
шеломомъ посвѣчивая,
тамо лежатъ поганыя головы половецкыя.
Поскепаны саблями калеными шеломы оварьскыя
отъ тебе, ярь Туре Всеволоде!
Кая раны, дорога братіе,
забывъ чти и живота,
и града Чрънигова отня злата стола,
и своя милыя хоти, красныя Глѣбовны,
свычая и обычая!

Были вѣчи Трояни,
минула лѣта Ярославля;
были плъци Олговы,
Ольга Святьславличя.
Тъи бо Олегъ мечемъ крамолу коваше
и стрѣлы по земли сѣяше.
Ступаетъ въ златъ стремень
въ градѣ Тьмутороканѣ,

тои же ꙁвонъ слыша давныи великыи
Ꙗрославь, а сынъ Всеволожь
Владиміръ по вся утра уши ꙁакладаше
въ Черниговѣ.
Бориса же Вѧчеславлича
слава на судъ приведе
и на Канину ꙁелену паполому постла
ꙁа обиду Олгову,
храбра и млада кнѧꙁѧ.
Съ тоѧ же Каѧлы Свѧтоплъкь
полелѣѧ отца своего
междю угорьскими иноходьцы
ко свѧтѣи Софіи къ Кіеву.
Тогда при Олꙁѣ Гориславличи
сѣѧшетсѧ и растѧшеть усобицами,
погибашеть жиꙁнь Даждьбожа внука,
въ кнѧжихъ крамолахъ вѣци
человѣкомь скратишась.
Тогда по Рускои ꙁемли рѣтко ратаевѣ кикахуть,

нъ часто врани граѧхуть,
трупіа сєбѣ дѣлѧчє,
а галици свою рѣчь говорѧхуть:
хотѧть полєтѣти на уєдіє.

То было въ ты рати и въ ты плъкы,
а сицєи рати нє слышано!
Съ зараніа до вєчєра,
съ вєчєра до свѣта
лєтѧтъ стрѣлы калєныѧ,
гримлютъ сабли о шєломы,
трєщатъ копіа харалужныѧ
въ полѣ нєзнаємѣ
срєди зємли Половєцкыи.
Чръна зємлѧ подъ копыты
костьми была посѣѧна,
а кровію польѧна:
тугою взыдоша по Рускои зємли!

Что ми шумить,
что ми ꙁвенить
давечѧ рано предъ ꙁорѧми?
Игорь плъкы ꙁаворочаетъ:
жаль бо ему мила брата Всеволода.
Бишасѧ день,
бишасѧ другый;
третьѧго дни къ полуднію падоша
стѧꙁи Игоревы.
Ту сѧ брата раꙁлучиста на бреꙁѣ
быстрои Каѧлы;
ту кроваваго вина не доста;
ту пиръ докончаша храбріи русичи:
сваты попоиша,
а сами полегоша
ꙁа ꙁемлю Рускую.
Ничить трава жалощами,
а древо с тугою къ ꙁемли преклонилось.

Уже бо, братіе, невеселаѧ година въстала,
уже пустыни силу прикрыла.
Въстала обида въ силахъ Дажьбожа внука,
вступила дѣвою на землю Троѧню,
въсплескала лебедиными крылы
на синѣмъ море у Дону;
плещучи, убуди жирнѧ времена.
Усобица кнѧземъ на поганыѧ погыбе,
рекоста бо братъ брату:
«Се мое, а то мое же».
И начѧша кнѧзи про малое «се великое» мълвити,
а сами на себѣ крамолу ковати.
А погании съ всѣхъ странъ прихождаху
съ побѣдами
на землю Рускую.
О, далече заиде соколъ, птиць бьѧ, — къ морю!
А Игорева храбраго пълку не крѣсити!
За нимъ кликну Карна, и Жлѧ
поскочи по Руской земли,

смагу людемъ мычючи въ пламянѣ розѣ.
Жены рускія въсплакашась, а ркучи:
«Уже намъ своихъ милыхъ ладъ
ни мыслію смыслити,
ни думою сдумати,
ни очима съглядати,
а злата и сребра ни мало того потрепати».

А въстона бо, братіе, Кіевъ тугою,
а Черниговъ напастьми.
Тоска разліяся по Руской земли,
печаль жирна тече средь земли Рускыи.
А князи сами на себе крамолу коваху,
а поганіи сами, побѣдами нарищуще
на Рускую землю,
емляху дань по бѣлѣ отъ двора.

Тіи бо два храбая Святъславлича,
Игорь и Всеволодъ,

уже лжу убудиста,
которую то бѧше успилъ отецъ ихъ
Свѧтъславь гроꙁныи великыи кіевскыи гроꙁою;
бѧшеть притрепеталъ своими сильными плъкы
и харалужными мечи,
наступи на ꙁемлю Половецкую,
притопта хлъми и ꙗругы,
вꙁмути рѣки и оꙁеры,
иссуши потоки и болота.
А поганаго Кобѧка
иꙁъ луку морѧ
отъ желѣꙁныхъ великихъ
плъковъ половецкихъ,
ꙗко вихръ, выторже,
и падесѧ Кобѧкъ
въ градѣ Кіевѣ,
въ гридницѣ Свѧтъславли.
Ту нѣмци и венедици,
ту греци и морава

поютъ славу Свѧтъславлю,
каютъ кнѧꙁѧ Игорѧ,
иже погруꙁи жиръ во днѣ Каѧлы,
рѣкы половєцкіѧ,
рускаго ꙁлата насыпаша.
Ту Игорь кнѧꙁь высѣдѣ иꙁъ сѣдла ꙁлата,
а въ сѣдло кощієво.
Уныша бо градомъ ꙁабралы,
а вєсєліє пониче.

А Свѧтъславь мутєнъ сонъ видѣ
въ Кієвѣ на горахъ.
«Си ночь съвечера одѣвахуть мѧ, — рече, —
чръною паполомою на кроваты тисовѣ,
чръпахуть ми синєє вино съ трудомь смѣшєно,
сыпахуть ми тъщими тулы
поганыхъ тльковинъ
великыи женчюгь на лоно
и нѣгуютъ мѧ.

Уже дьскы беꙁъ кнѣса въ моемъ теремѣ
ꙁлатоврьсѣмъ.
В сю нощь съвечера босуви врани възграѧху
у Плѣсньска, на болони
бѣша дебрьски сани
и несошасѧ къ синему морю».

И ркоша боѧре кнѧꙁю:
«Уже, кнѧже, туга умь полонила;
се бо два сокола слѣтѣста съ отнѧ стола ꙁлата
поискати града Тьмутороканѧ,
а любо испити шеломомь Дону.
Уже соколома крильца припѣшали поганыхъ
саблѧми,
а самаю опуташа въ путины желѣꙁны.
Темно бо бѣ въ г҃ день:
два солнца помѣркоста,
оба багрѧнаѧ стлъпа погасоста
и съ нима молодаѧ мѣсѧца,

Олегъ и Свѧтъславъ,
тъмою сѧ поволокоста
и въ морѣ погрузиста,
и великое буиство подасть хинови.
На рѣцѣ на Каѧлѣ тьма свѣтъ покрыла:
по Рускои земли прострошасѧ половци,
аки пардуже гнѣздо.
Уже снесесѧ хула на хвалу;
уже тресну нужда на волю;
уже връжеса дивь на землю.
Се бо готскіѧ красныѧ дѣвы
въспѣша на брезѣ синему морю,
звонѧ рускымъ златомъ,
поютъ времѧ Бусово,
лелѣютъ месть Шароканю.
А мы уже, дружина, жадни веселіѧ!»

Тогда великіи Свѧтъславъ изрони злато слово
слезами смѣшено,

и рече:
«О моя сыновчя,
Игорю и Всеволоде!
Рано еста начала Половецкую землю
мечи цвѣлити,
а себѣ славы искати.
Нъ нечестно одолѣсте,
нечестно бо кровь поганую пролiясте.
Ваю храбрая сердца въ жестоцемъ
харалузѣ скована,
а въ буести закалена.
Се ли створисте моей сребреней сѣдинѣ!
А уже не вижду власти сильнаго,
и богатаго, и многовои
брата моего Ярослава
съ черниговьскими былями,
съ могуты, и съ татраны,
и съ шельбиры, и съ топчакы,
и съ ревугы, и съ ольберы.

Тїи бо бес щитовь
съ засапожникы
кликомъ плъкы побѣждаютъ,
звонѧчи въ прадѣднюю славу.
Нъ рекосте: «Мужаимѣсѧ сами:
преднюю славу сами похитимъ,
а заднюю сѧ сами подѣлимъ!»
А чи диво сѧ, братіе, стару помолодити?
Коли соколъ въ мытехъ бываетъ,
высоко птицъ възбиваетъ,
не дастъ гнѣзда своего въ обиду.
Нъ се зло — кнѧже ми непособіе.
На ниче сѧ годины обратиша.
Се у Римъ кричатъ подъ саблѧми половецкыми,
а Володимиръ подъ ранами.
Туга и тоска сыну Глѣбову!»

Великыи кнѧже Всеволоде!
Не мыслію ти прелетѣти издалеча,

отнѧ ꙁлата стола поблюсти?
Ты бо можеши Волгу веслы раскропити,
а Донъ шеломы выльѧти!
Аже бы ты былъ,
то была бы чага по ногатѣ,
а кощеи – по реꙁанѣ.
Ты бо можеши посуху живыми шереширы
стрѣлѧти,
удалыми сыны Глѣбовы!

Ты, буи Рюриче, и Давыде!
Не ваю ли ꙁлачеными шеломы по крови плаваша?
Не ваю ли храбраѧ дружина рыкають акы тури,
ранены саблѧми калеными на полѣ неꙁнаемѣ?
Вступита, господина, въ ꙁлата стремень
ꙁа обиду сего времени,
ꙁа ꙁемлю Русскую,
ꙁа раны Игоревы,
буего Свѧтъславлича!

Галичкы Осмомыслѣ Ꙗрославе!
Высоко сѣдиши на своемъ златокованнѣмъ столѣ,
подперъ горы угорскыи своими желѣзными плъки,
заступивъ королеви путь,
затворивъ Дунаю ворота,
меча бремены чрезъ облаки,
суды рѧдѧ до Дунаѧ.
Грозы твоѧ по землѧмъ текутъ,
отворѧеши Кіеву врата,
стрѣлѧеши съ отнѧ злата стола салтани
за землѧми.
Стрѣлѧи, господине, Кончака,
поганого кощеѧ,
за землю Рускую,
за раны Игоревы,
буего Свѧтъславлича!

А ты, буи Романе, и Мстиславе!
Храбраѧ мысль носитъ ваю умъ на дѣло.

Высоко плаваєши на дѣло въ буєсти,
ꙗко соколъ на вѣтрєхъ ширѧѧсѧ,
хотѧ птицю въ буиствѣ одолѣти.
Суть бо у ваю жєлѣꙁныи папорꙁи
подъ шєломы латинскими.
Тѣми трєсну ꙁємлѧ, и многи страны —
Хинова, Литва, Ꙗтвѧꙁи, Дєрємєла,
и Половци сулици своѧ повръгоша,
а главы своѧ подклониша
подъ тыи мєчи харалужныи.
Нъ ужє, кнѧжє, Игорю утръпѣ солнцю свѣтъ,
а древо нє бологомъ листвіє срони:
по Росі и по Сули гради подѣлиша.
А Игорєва храбраго плъку нє крѣсити!
Донъ ти, кнѧжє, кличєтъ и ꙁовєть кнѧꙁи
на побѣду.
Олговичи, храбрыи кнѧꙁи, доспѣли на брань!

Инъгварь и Всєволодъ

и вси три Мстиславичи,
не худа гнѣзда шестокрилци!
Не побѣдными жребіи собѣ власти расхытисте!
Кое ваши златыи шеломы
и сулицы лѧцкіи, и щиты?
Загородите полю ворота своими
острыми стрѣлами
за землю Русскую,
за раны Игоревы,
буего Свѧтъславлича!
Уже бо Сула не течетъ сребреными струѧми
къ граду Переѧславлю,
и Двина болотомъ течетъ онымъ
грознымъ полочаномъ
подъ кликомъ поганыхъ.
Єдинъ же Изѧславъ,
сынъ Васильковъ,
позвони своими острыми мечи
о шеломы литовскіѧ,

притрепа славу дѣду своему Всеславу,
а самъ подъ чрълеными щиты
на кровавѣ травѣ
притрепанъ литовскыми мечи.
И с хотию на кровать, и рекъ:
«Дружину твою, кнѧже, птиць крилы пріодѣ,
а ꙁвѣри кровь полиꙁаша!»
Не бысть ту брата Брѧчѧслава,
ни другаго — Всеволода:
єдинъ же иꙁрони жемчюжну душу иꙁъ храбра тѣла
чресъ ꙁлато ожереліє.
Унылы голоси,
пониче веселіє,
трубы трубѧтъ городеньскіи.

Ꙗрославе и вси внуце Всеславли!
Уже пониꙁить стѧꙁи свои,
вониꙁить свои мечи вережени,
уже бо выскочисте иꙁъ дѣднеи славѣ!

Вы бо своими крамолами
начѧсте наводити поганыѧ
на землю Рускую,
на жизнь Всеславлю.
Которое бо бѣше насиліє
отъ земли Половецкыи!

На седьмомъ вѣцѣ Троѧни
връже Всеславъ жребіи о дѣвицю себѣ любу.
Тъи клюками подпръсѧ о кони
и скочи къ граду Кыеву
и дотчесѧ стружіемъ злата стола кіевскаго.
Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
въ плъночи изъ Бѣлаграда,
обѣсисѧ синѣ мьглѣ,
утръже ваззни, с три кусы
отвори врата Новуграду,
разшибе славу Ꙗрославу,
скочи влъкомъ до Немиги съ Дудутокъ.

На Нємиꙁѣ снопы стєлютъ головами,
молотѧтъ чєпи харалужными,
на тоцѣ животъ кладутъ,
вѣютъ душу отъ тѣла.
Нємиꙁѣ кровави брєꙁѣ нє бологомъ
бѧхуть посѣѧни —
посѣѧни костьми рускихъ сыновъ.

Всєславъ кнѧꙁь людємъ судѧшє,
кнѧꙁємъ грады рѧдѧшє,
а самъ въ ночь влъкомъ рыскашє:
иꙁъ Кыєва дорискашє до куръ Тмутороканѧ,
вєликому Хръсови влъкомъ
путь прєрыскашє.
Тому въ Полотскѣ поꙁвониша ꙁаутрєнюю рано
у свѧтыѧ Софєи въ колоколы,
а онъ въ Кыєвѣ ꙁвонъ слыша.
Ащє и вѣща душа въ дръꙁѣ тѣлѣ,
нъ часто бѣды страдашє.

Тому вѣщеи Боѧнъ и пръвое припѣвку,
смысленыи, рече:
«Ни хытру,
ни гораꙁду,
ни птицю гораꙁду
суда божіѧ не минути».

О, стонати Рускои ꙁемли,
помѧнувше пръвую годину и пръвыхъ кнѧꙁеи!
Того стараго Владиміра
нельꙁѣ бѣ пригвоꙁдити къ горамъ кіевскимъ;
сего бо нынѣ сташа стѧꙁи Рюриковы,
а друꙁіи — Давидовы,
нъ роꙁно сѧ имъ хоботы пашутъ,
копіѧ поютъ!

На Дунаи Ꙗрославнынъ гласъ слышитъ,
ꙁегꙁицею неꙁнаемь рано кычеть:
«Полечю, — рече, — ꙁегꙁицею по Дунаеви,

омочю бєбрѧнъ рукавъ въ Каѧлѣ рѣцѣ,
утру кнѧꙁю кровавыѧ єго раны
на жєстоцѣмъ єго тѣлѣ».

Ꙗрославна рано плачєтъ въ Путивлѣ
на ꙁабралѣ, а ркучи:
«О вѣтрѣ, вѣтрило!
Чєму, господинє, насильно вѣєши?
Чєму мычєши хиновьскыѧ стрѣлкы
на своєю нєтрудною крилцю
на моєѧ лады вои?
Мало ли ти бѧшєтъ горѣ подъ облакы вѣѧти,
лєлѣючи корабли на синѣ морѣ?
Чєму, господинє, моє вєсєліє
по ковылію раꙁвѣѧ?»

Ꙗрославна рано плачєть Путивлю городу
на ꙁабороле, а ркучи:
«О Днєпрє Словутицю!

Ты пробилъ еси каменныѧ горы
сквозѣ землю Половецкую.
Ты лелѣѧлъ еси на себѣ Свѧтославли носады
до плъку Кобѧкова.
Възлелѣи, господине, мою ладу къ мнѣ,
абыхъ не слала къ нему слезъ на море рано».

Ꙗрославна рано плачетъ въ Путивлѣ
на забралѣ, а ркучи:
«Свѣтлое и тресвѣтлое слънце!
Всѣмъ тепло и красно еси!
Чему, господине, простре горѧчую свою лучю
на ладѣ вои,
въ полѣ безводнѣ жаждею имь лучи съпрѧже,
тугою имъ тули затче?»

Прысну море полунощи;
идутъ сморци мьглами.
Игореви князю богъ путь кажетъ.

изъ земли Половецкои
на землю Рускую,
къ отню злату столу.

Погасоша вечеру зари.
Игорь спитъ,
Игорь бдитъ,
Игорь мыслію полѧ мѣритъ
отъ великаго Дону
до малаго Донца.
Комонь въ полуночи Овлуръ свисну за рѣкою,
велить кнѧзю разумѣти:
кнѧзю Игорю не быть!
Кликну, стукну землѧ,
въшумѣ трава,
вежи сѧ половецкіи подвизашасѧ.
А Игорь кнѧзь поскочи горнастаемъ
къ тростію
и бѣлымъ гоголемъ на воду;

въвръжесѧ на бръꙁъ комонь
и скочи съ него босымъ влъкомъ,
и потече къ лугу Донца,
и полетѣ соколомъ подъ мьглами,
иꙁбиваѧ гуси и лебеди
ꙁавтроку, и обѣду, и ужинѣ.
Коли Игорь соколомъ полетѣ,
тогда Влуръ влъкомъ потече,
трусѧ собою студеную росу:
претръгоста бо своѧ бръꙁаѧ комонѧ.

Донецъ рече:
«Княже Игорю!
Не мало ти величіѧ,
а Кончаку — нелюбіѧ,
а Руской ꙁемли — веселіа!»
Игорь рече:
«О Донче!
Не мало ти величіѧ,

лелѣявшу князя на влънахъ,
стлавшу ему зелену траву на своихъ
сребреныхъ брезѣхъ,
одѣвавшу его теплыми мъглами
подъ сѣнію зелену древу;
стрежаше ѐ гоголемъ на водѣ,
чайцами на струяхъ,
чрьнядьми на ветрѣхъ».

Не тако ли, рече, рѣка Стугна;
худу струю имѣя,
пожръши чужи ручьи и стругы,
ростре на кусту,
уношу князю Ростиславу затвори.
Днѣпрь темнѣ березѣ
плачется мати Ростиславля
по уноши князи Ростиславѣ.
Уныша цвѣты жалобою,
и древо с тугою къ земли прѣклонило.

А не сорокы втроскоташа —
на слѣду Игоревѣ ѣздитъ Гзакъ
съ Кончакомъ.
Тогда врани не граахуть,
галици помлъкоша,
сорокы не троскоташа,
полозіе ползоша только.
Дятлове тектомъ путь къ рѣцѣ кажутъ,
соловіи веселыми пѣсньми свѣтъ повѣдаютъ.

Млъвитъ Гзакъ Кончакови:
«Аже соколъ къ гнѣзду летитъ, —
соколича рострѣляевѣ своими
злачеными стрѣлами».
Рече Кончакъ ко Гзѣ:
«Аже соколъ къ гнѣзду летитъ,
а вѣ соколца опутаевѣ красною дивицею».
И рече Гзакъ къ Кончакови:
«Аще его опутаевѣ красною дѣвицею,

ни нама будетъ сокольца,
ни нама красны дѣвице,
то поѵнутъ наю птици бити
въ полѣ Половецкомъ».
Рекъ Боꙗнъ и ходы на Свѧтъславлѧ
пѣснотворца стараго времени
Ꙗрославлѧ, Ольгова коганѧ хоти:
«Тѧжко ти головы кромѣ плеѵю,
ꙁло ти тѣлу кромѣ головы», —
Рускои ꙁемли беꙁъ Игорѧ.

Солнце свѣтитсѧ на небесѣ —
Игорь кнѧꙁь въ Рускои ꙁемли.
Дѣвици поютъ на Дунаи —
вьютсѧ голоси ѵреꙁъ море до Кіева.

Игорь ѣдетъ по Бориѵеву къ свѧтѣи
Богородици Пирогощеи.
Страны ради, гради весели.

Пѣвше пѣснь старымъ кнѧземъ,
а потомъ молодымъ пѣти:
«Слава Игорю Свѧтъславличю,
буи Туру Всеволоду,
Владимiру Игоревичу!»

Здрави кнѧзи и дружина,
побараѧ за христьѧны на поганыѧ плъки!

Кнѧземъ слава а дружинѣ!

Аминь.

ПРИМІТКИ

«СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ» —
величнa пам'ятка культури східних слов'ян XII ст.
У цьому виданні відтворено
давньоруський текст безсмертної поеми
і вміщено кращі переклади
українською, російською
та білоруською мовами.

Слово

У давній літературі так називалися твори з повчальним або епічним змістом.

пълку

Це слово вживалося в різних значеннях: похід, війна, битва, військо, воїнство. Тут полк *означає похід, далі — військо.*

Игоря сына Святъславля, внука Ольгова

Ігор *(1151—1202) — новгород-сіверський князь, син чернігівського князя Святослава Олеговича, внук чернігівського й тмутороканського князя Олега Святославича (у «Слові» названого Гориславичем). У 1178 р. став князем у Новгороді-Сіверському (тепер районний центр Чернігівської області), а 1198 р.— в Чернігові. Про організований ним у 1185 р. похід і йдеться у «Слові».*

трудныхъ повѣстій

Давньоруське слово трудъ *мало кілька значень: труд (праця), діяльність (в тому числі й військова), подвиг, турбота, старання, біль; у текстах старослов'янського походження означало також смуток. Відповідно до цього прикметник* трудный *тлумачиться: ратний, сумний, печальний.*

по бꙑлинамь сего времени

Былина — бувальщина, те, що відбувалося в дійсності.

по ꙁамꙑшленїю Боꙗню

Боян — давньоруський співець-поет
другої половини XI — початку XII ст.
Прикметник Боянь (Боянів) засвідчений в одному
з написів XII ст. на стіні київського Софійського собору.

растѣкашетсѧ мꙑслїю по древу

Більшість дослідників і перекладачів залишають
цей текст без тлумачення. Оскільки такий образ явно
книжний, деякі учені припускають
виправлення мыслію на мысію (мысь — білка-летяга).
Гадаємо, що в первісному рукописі «Слова» на місці
мыслію могло бути мезгою
(давньоруське мезга — сік із дерева).
Тоді образ набуває природності:
«розливався (весняним) соком по дереву».

пущашеть і҃ соколовь на стадо лебедѣи

Поетичне зображення Боянової гри десятьма пальцями
на струнах гуслів.

старому Ꙗрославу

Ярослав — київський князь Ярослав Володимирович
Мудрий (пом. 1054 р.), син Володимира Святославича.

При ньому високого рівня досягли література, мистецтво, ремесла, архітектура, зміцнилося міжнародне становище Русі. Вів успішну боротьбу з кочівниками.

храброму Мстиславу, иже зарѣза Редедю предъ пълкы касожьскыми

Чернігівський і тмутороканський князь Мстислав Володимирович (пом. 1036 р.),
брат Ярослава Мудрого,
під час походу 1022 р. на плем'я касогів,
володіння яких були на Північному Кавказі,
у двобої переміг їхнього князя Редедю.

красному Романови Святъславличю

Роман Святославич *(вбитий половцями 1079 р.) —*
тмутороканський князь, онук Ярослава Мудрого,
син Святослава Ярославича,
брат Олега Святославича
чернігівського — діда Ігоря Святославича.

отъ стараго Владимера до нынѣшнаго Игоря

Ідеться про київського князя Володимира Святославича (пом. 1015 р.) і новгород-сіверського князя Ігоря.
Автор «Слова» звертає увагу на те, що мова в творі йтиме від часів Володимира до Ігоря.
Таким чином,
у «Слові» говориться про історичні події на Русі майже протягом півтора віку.

на землю Половѣцькую

Половці в XI—XII ст. кочували в причорноморських та приазовських степах.

Тогда Игорь възрѣ на свѣтлое солнце и видѣ отъ него тьмою вся своя воя прикрыты

Тут говориться про сонячне затемнення 1 травня 1185 р.
Деякі вчені вважають, що частина тексту від слів
«Тогда Игорь...»
і до «а любо испити шеломомъ Дону...»
внаслідок переплутання сторінок при переписуванні
оригіналу поеми виявилася не на місці,
тому її переставляють перед словами:
«Тогда въступи Игорь князь въ златъ стремень...»
Така перестановка зроблена і в перекладі
М. Т. Рильського.

Спала князю умь похоти

Існують різні тлумачення й виправлення цього місця,
зокрема, похоти *на* похоть *— велике бажання.*
Похоти *можна сприймати і як дієслівну форму*
зі значенням захотів, забажав.

копіє приломити

Копіе *— спис,*
поряд з мечем був найпоширенішою зброєю на Русі.
Вислів копіе приломити *означав вступити у двобій,*
почати битву, війну.

испити шеломомь Дону

Напитися води з ріки означало
завоювати територію,
де вона протікає, здобути перемогу.

по мыслену древу

Це місце звичайно тлумачать «по уявному дереву»,
«по дереву мислі» і под.
Відповідно до запропонованого вище мезгою на місці
мыслію вважаємо за можливе читати тут по мезжьну,
тобто «по дереву, на якому виступив (весняний) сік».

рища въ тропу Трояню

Прикметник від імені Троян зустрічається в «Слові»
кілька разів. Більшість дослідників вважає,
що Троян — давньоруський язичницький бог.
Тропа Трояня, мабуть, означає поетичне натхнення.

Велесовь внуче

Велес (або Волос) — давньоруський
«скотий бог» (за літописом), покровитель пастухів.
Дехто вважає, що Велес був також і богом поезії,
покровителем поетів.

за Сулою

Сула — ліва притока Дніпра, на південь від Переяслава.
За Сулою починались степи,
звідки половці робили набіги на Русь.

въ Новѣградѣ

Ідеться про місто Новгород-Сіверський на р. Десні.

въ Путивлѣ

Путивль — *місто Новгород-Сіверського князівства (тепер районний центр Сумської області), в нижній течії р. Сейму.*

ждеть мила брата Всеволода

Всеволод Святославич *(пом. 1196 р.) — брат Ігорів, князь курський і трубчевський.*

буи Туръ

Епітет буй *— сміливий, відважний, хоробрий — зустрічається в «Слові» і при іменах інших князів. Відзначаючи хоробрість князя Всеволода, автор поеми називає його Туром.* Тур *— дикий бик, втілення сили і відваги.*

у Курьска

Курськ *— головне місто Курського князівства (тепер обласний центр у РРФСР).*

свѣдоми къмети

добірні, досвідчені воїни.

птичь убуди, свистъ звѣринъ въста, збисѧ дивъ

Малозрозумілий текст у першодруку «Слова» свистъ... въстазби *тепер розподіляють як* свистъ... въста, *але й у такому написанні він не зовсім переконливий, бо із звірів свистять тільки бабаки й ховрахи. Темне* въстазби *виправляють також на* въ стада зби — *«збив у стада»,* въста близъ — *«устав близько» та ін. Але такі виправлення надто далеко відходять від першодруку. Цей текст можна розподілити й так:* птичь убуди свистъ... въста, — *тобто «пташиний збудила свист, звірина встала (прокинулась)».* Див — *якась зловісна міфологічна істота.*

и Поморію, и Посулію, и Сурожу, и Корсуню

Поморіє — *узбережжя Чорного й Азовського морів.*
Посуліє — *землі понад рікою Сулою.*
Сурожь — *торговельне місто в Криму (нинішній Судак).*
Корсунь — *грецьке поселення Херсонес у Криму.*

тьмутораканьскъіи блъванъ

Тмуторокань — *центр Тмутороканського князівства на Таманському півострові. Біля нього стояли аж до XVIII ст. споруджені в III ст. до н. е. велетенські статуї богів Санерга й Астарти. Можливо, що про одну з них і йдеться в «Слові»* (блъванъ — *статуя, ідол).*

за шеломѧнемъ

Шеломя — *підвищення, пагорб.*

лєбєди роспущєни

Деякі дослідники друге слово виправляють на роспужени — *сполохані.*

паволокы

коштовні шовкові тканини.

Орьтъмами, и ꙗпончицами

Орьтъма — *покривало, попона;* япончица — *плащ, накидка, опанча.*

ꙋзорочьи

Узорочье — *дорогоцінні речі з візерунками, коштовності взагалі.*

чрьлєна чолка

червоний бунчук.

стружіє

ратище, древко.

Ольгово хороброє гнѣздо

Князі Ігор, його брат Всеволод, племінник Святослав Олегович і син Володимир — учасники походу — були нащадками князя Олега Святославича.

Гзакъ... Кончакъ

половецькі хани.
Кончак особливо часто очолював набіги на Русь.

хотѧтъ прикрыти д҃ солнца

Чотири сонця — *згадані вище чотири князі, учасники походу Ігоря.*

на рѣцѣ на Каѧлѣ

На річці Каялі руські війська зазнали поразки. Досі точно не встановлено, де саме протікає і яку назву носить тепер річка Каяла, часто згадувана в «Слові». Можливо, що це алегоричний образ.

вѣтри, Стрибожи внуци

Стрибогъ — *давньоруський язичницький бог вітрів.*

Ꙁемлѧ тутнетъ

Земля глухо гуде, дудонить.

мечи харалужными

Значення прикметника харалужныи *та іменника* харалугъ, *що кілька разів зустрічаються в «Слові», як і походження їх, досі не з'ясовано. Контекст «Слова» дозволяє пояснити зазначені слова як булатний, булат. Можливо, що* харалужныи — *вироблений із заліза, яке добувалося із болотної (лугової) руди.*

шеломы оварьскыꙗ

Напевно, різновид шолома, назва якого походить від аварів (обрів) — племен, що жили на північних берегах Чорного моря до IX ст.

ѠТНѦ ЗЛАТА СТОЛА

Стол *вживається тут у розумінні престол.*

МИЛЪІѦ ХОТИ, КРАСНЪІѦ ГЛѢБОВНЪІ

Ольга Глібівна — *дружина Всеволода Святославича, дочка Гліба Юрійовича, внучка Юрія Долгорукого.*
Хоть — *кохана людина.*

БЪІЛИ ВѢЧИ ТРОѦНИ, МИНУЛА ЛѢТА ІАРОСЛАВЛѦ; БЪІЛИ ПЛЪЦИ ОЛГОВЪІ

Троянові віки *тлумачаться як часи язичництва,*
Ярославові літа — *період єдності Русі;*
плъци Олговы — *міжусобні війни (походи), що їх часто розпочинав Олег Святославич (пом. 1115 р.), нерідко беручи в союзники половців, які палили й грабували руські міста й села. Через пожежі й руйнування, що супроводжували Олегові набіги, його названо в «Слові» Гориславичем.*

ВЕЛИКЪІИ ІАРОСЛАВЬ, А СЪІНЪ ВСЕВОЛОЖЬ ВЛАДИМІРЪ

У першодруку — малозрозумілий вираз Ярославъ сынъ Всеволожь: а Владиміръ. *Гадають, що* сынъ Всеволожь — *князь Володимир Всеволодович Мономах.*

БОРИСА ЖЕ ВѦЧЕСЛАВИЧА

Борис Вячеславич — *союзник Олега Святославича, внук Ярослава Мудрого.*
Загинув 1078 р. в битві біля Чернігова.

на Канину

Найімовірніше, що тут ідеться про річку коло Чернігова, де відбулася битва, в якій загинув Борис Вячеславич, однак досі не встановлено, яка саме річка мала назву Канинъ *(згадується і в літописах).*

зелену паполому постла

Паполома — *покривало.* Зелена паполома — *тут: трава.*

полелѣя отца своего

Обережно поніс, наче колишучи. (У виданні 1800 р. в першому слові помилково надруковано літеру в *на місці* л*).*
Ізяслав Ярославич, Святополків батько, загинув 1078 р. недалеко від Чернігова у тій же битві, що й Борис Вячеславич.
Похований у Софійському соборі в Києві.

междю угорьскими иноходьцы

Іноходці — *коні (тут: угорської породи), що ступають водночас то обома правими, то обома лівими ногами (однохіддю).*
Між іноходцями, які плавно пересуваються, прилаштовували ноші з пораненими і хворими.

погибашеть жизнь

У цьому контексті жизнь — *достаток, надбання.*

Даждьбожа внука

Даждьбогъ (Дажьбогъ) — *давньоруський бог сонця (можливо, й бог достатку);*
Даждьбожий внук — *руський народ.*

на уєдіє

на поживу (розмовне уїсти — поїсти досхочу, наїстися вдосталь).

Игорь плъкы заворочаєтъ

Як розповідає літопис,
Ігор погнався за полками союзників із племені ковуїв,
які почали тікати з поля бою,
щоб повернути їх назад,
і віддалився від свого війська;
його перейняли
й узяли в полон половці.

сваты попоиша

За сина князя Ігоря Володимира
була засватана дочка Кончака, отже, половецький хан
справді був Ігоревим сватом.

пустыни силу прикрыла

Пустыни — *пустеля, безлюдне місце, степ;*
сила — *військо; отже, степова трава покрила полеглих воїнів.*

убуди жирнѧ времена

Деякі дослідники й перекладачі виправляють убуди — *збудила на* упуди — *відлякала, прогнала.*
Звичайно словосполучення жирня времена *перекладають як часи достатку, багаті часи.*
У «Слові» жиръ *вживається також у значенні здобич. Можливо, що* жирьныи *у пам'ятці є утворенням від цього слова, тоді текст перекладається: збудила часи грабунків.*

Карна и Жлѧ

Загальноприйнятого тлумачення немає. Одні дослідники вважають, що Карна *і* Жля *— уособлення скорботи, плачу, жалю за вбитими (давньоруське* карити *— оплакувати,* желя *— смуток, скорбота, туга по вмерлому), інші пояснюють їх як імена половецьких ханів.*

смагу людемъ мычючи въ пламѧнѣ розѣ

Смага — *жар, спекота, полум'я, вогонь;* мыкати — *кидати. Існує думка, що тут ідеться про якийсь пристрій, за допомогою якого половці підпалювали руські поселення.*

милыхъ ладъ

Лада — *пестлива назва чоловіка або дружини.*

по бѣлѣ отъ двора

зимова шкурка білки, яка йшла на сплату данини.

лжу убудиста

Лжа — *тут: незгода, сварка. Похід Ігоря і Всеволода «розбудив лжу» — тобто незгоди між князями.*

отецъ ихъ Святъславь

Київський князь Святослав Всеволодович (пом. 1194 р.) був двоюрідним братом Ігоря і Всеволода Святославичів; отцем названий у розумінні феодальної зверхності.

изъ луку моря

Лук моря — *кривина на морському узбережжі, затока.*

и падеся Кобякъ... въ гридницѣ Святъславли

Падеся — *опинився, попався.* Гридница — *приміщення для «гридів» (князівських дружинників). Святослав Всеволодович організував кілька переможних походів на половців. Під час походу 1183 р. він захопив у полон хана Кобяка.*

сѣдло кощієво

Сідло кощієве — *рабське сідло. Тут образно сказано про те, що князь Ігор потрапив у полон.*

забралы

Забрало, забороло — *захищена верхня частина міської стіни, з якої воїни вели оборону.*

въ Кіевѣ на горахъ

На противагу Подолові, підвищену частину Києва, де знаходилися князівські палати, називали Горою.

тъщими тулы поганыхъ тлъковинъ

Тъщии — *порожній;* тулъ — *сагайдак.*
Точне значення слова тлъковинъ *досі не з'ясовано. Припускають, що так називались язичницькі племена, зокрема ті, що виступали союзниками в боротьбі Русі з половцями.*

безъ кнѣса

тут, очевидно,— без сволока.

босуви врани

Босувъ — *сердитий. Слово* босуви *виправляють також і на* бусови — *сірі.*

у Плѣсньска, на болони

очевидно, назва якоїсь місцевості біля Києва (Пліска, Плиська — річка, що впадає в Ірпінь);
болонь, болоние — *оболонь, заплавні луки.*

дебрьски сани и несошася

У першодруку — незрозумілий вираз дебрь Кисаню и не сошлю...*Друге слово виправляють на* Кияню, *що ніби означало річку або струмок біля Києва.*

Виправляють також словосполучення на дебрьськи сани, де слово сани означає або звичайні сани, або великі змії.

Темно бо бѣ въ г҃ день

Битва Ігоревого війська з половцями, як говориться в літописі, закінчилася третього дня поразкою руського війська.

Два солнца помѣркоста, оба багрѧнаѧ стлъпа погасоста

Тут мова йде про князів Ігоря та Всеволода, які порівнюються з сонцем, вони ж — багряні стовпи.

Молодаѧ мѣсѧца, Олегъ и Свѧтъславъ

Літописи свідчать, що Ігор узяв із собою в похід малолітнього сина Олега (народ. 1175 р.) і племінника Святослава Олеговича — князя рильського (народ. 1166 р.), які, мабуть, загинули в поході.

И въ морѣ погрузиста, и великое буиство подасть хинови

У першодруку ці слова знаходяться перед «Уже снесеся...» Більшість дослідників уважає, що при переписуванні тексту в XV—XVI ст. було переплутано рядки, тому переставляють їх після «тьмою ся поволокоста». Буйство — збудження, сміливість. Гадають, що хинови — узагальнена назва якогось далекого нехристиянського населення Сходу. Є й інша думка, що хинови — помилка: замість ханови.

пардуже гнѣздо

Пардус — *гепард (хижак із родини котячих);*
гніздо — *тут: виводок.*

готскія красныя дѣвы

звоня рускымъ златомъ

Готські поселення були в Криму й частково біля Тмутороканя. Похід Ігоря загрожував і готам, тому вони раділи з поразки Ігоревого війська. Готські дівчата дзвонять руським золотом, награбованим половцями, яке потрапило до готів, очевидно, через торгові зв'язки.

поютъ время Бусово

Більшість дослідників пристає до думки, що тут ідеться про часи антського князя по імені Бос (Боус, Бооз). Король готів Вінітар, перемігши антів (предків, східних слов'ян) у 375 р. н. е., стратив їхнього князя. Готські дівчата оспівують цю перемогу над антами.

лелѣютъ месть Шароканю

Половецького хана Шарукана не раз громили руські війська, зокрема в 1106 р., коли половці на чолі з Шаруканом і Боняком були повністю розбиті; сам Шарукан мало не потрапив у полон. Внаслідок невдалого походу князя Ігоря внук Шарукана Кончак дістав змогу помститися за таку ганебну поразку свого діда.

О моя сыновчя, Игорю и Всеволоде

Київському князеві Святославу Ігор та Всеволод доводилися двоюрідними братами. Синовцями (племінниками) він їх називає, очевидно, для того, щоб підкреслити своє старшинство в роді.

Половецкую землю мечи цвѣлити

Цвілити — *дратувати, турбувати.*

Нъ нечестно одолѣсте

У першому бою Ігор і Всеволод завдали поразки половцям, але почали боротьбу без дозволу київського князя, чим порушили феодальне старшинство (честь).

брата моего Ярослава

Ідеться про рідного брата князя Святослава — чернігівського князя Ярослава Всеволодовича, який участі в поході не брав, а виділив Ігореві лише невелику допоміжну дружину.

черниговьскими былями

Быля, быль — *боярин, вельможа.*

съ могуты, и съ татраны, и съ шельбиры, и съ топчакы, и съ ревугы, и съ ольберы

Вважається, що тут у «Слові» перелічено тюркські племена, які осіли на землях Чернігівського князівства, або титули чи прізвиська сановників із тюркського населення.

Засапожникы

захалявні ножі.

Коли соколъ въ мытєхъ бываєтъ

Мыть — *період зміни оперення у соколів. Форма множини* — **въ мытехъ** — *вказує, що йдеться про птаха, який кілька разів міняв оперення, отже, став уже дорослим, сильним.*

На ничьє сѧ годины обратиша

Ничь, ничьже — *ніщо, нічого.* **На ничь обратиша** — *обернули в ніщо, звели нанівець.*

Сє у Римъ кричатъ подъ саблѧми половєцкыми, а Володимиръ подъ ранами

Половці, розгромивши Ігореве військо, кинулися грабувати руські поселення. Хан Кончак напав на Переяслав, але зазнав поразки. Переяславський князь Володимир Глібович (пом. 1187 р.) був поранений під час вилазки на ворогів із обложеного міста. Кончак, не здобувши Переяслава, на зворотному шляху захопив місто Римов і зруйнував його.

Вєликый кнѧжє Всєволодє

володимиро-суздальський князь Всеволод Юрійович, син Юрія Долгорукого, внук Володимира Мономаха (пізніше прізвисько — Велике Гніздо, пом. 1212 р.).

ОТНА ЗЛАТА СТОЛА ПОБЛЮСТИ

Тут автор «Слова» закликає Всеволода Юрійовича, батько й дід якого князювали в Києві, «поблюсти» батьківський золотий престол.

ТО БЫЛА БЫ ЧАГА ПО НОГАТѢ, А КОЩЕИ — ПО РЕЗАНѢ

Чага — *полонянка, рабиня;* кощій — *невільник, бранець, раб;* ногата *і* різана — *дрібні монети.*

ШЕРЕШИРЫ

Значення слова шереширы *точно не з'ясоване. Можливо, що тут ідеться про самостріли або списи.*

УДАЛЫМИ СЫНЫ ГЛѢБОВЫ

Сини Гліба Ростиславича, рязанські князі Роман та Ігор.

БУИ Рюриче, и Давыде

Рюрик Ростиславич (пом. 1215 р.) та Давид Ростиславич (пом. 1197 р.) — онуки Мстислава Володимировича, правнуки Володимира Мономаха. Рюрик був палкої вдачі, брав участь у феодальних усобицях на Русі та в походах проти половців; кілька разів захоплював київський престол, але не втримався на ньому, помер чернігівським князем. Часто у походах Рюрика брав участь Давид, що княжив у Смоленську.

Галичкы Осмомыслѣ Ярославе

Ярослав Володимирович (пом. 1187 р.) — князь галицький, тесть князя Ігоря, батько Ярославни. Почесний епітет Осмомисл пояснюють по-різному: у нього було вісім думок, вісім турбот, у нього був розум за вісьмох та ін.

подперъ горы угорскыи своими желѣзными плъки, заступивъ королеви путь

Горы угорськыи — Карпати; король — угорський король; ...плъки — полки латників, військо в залізних латах.

затворивъ Дунаю ворота, меча бремены чрезъ облаки, суды рядя до Дуная

Володіння Ярослава знаходилися в басейнах Дністра та Пруту і простягались аж до дельти Дунаю. Бремя — тягар, тут: кам'яне ядро. Військо Ярослава мало катапульти для метання важкого каміння.

отворяеши Кієву врата

Так підкреслюється могутність князя Ярослава. Отворяти (отворити) врата означало захопити місто, стати його володарем.

стрѣляеши... салтани за землями

Гадають, що автор «Слова» натякає на участь воїнів Ярослава в третьому хрестовому поході проти турецького султана Саладіна.

бүи Романє, и Мьстиславє

Роман — *діяльний і могутній князь Роман Мстиславич (пом. 1205 р.), що під своєю рукою об'єднав Галицьке та Волинське князівства, син київського князя Мстислава Ізяславича. Який Мстислав згадується поруч з Романом, точно не встановлено. Вважають, що йдеться або про пересопницького князя Мстислава Ярославича, або городенського князя Мстислава Всеволодовича, які обидва брали участь у походах Романа.*

желѣзныи папорзи

Слово папорзи *виправляють і тлумачать по-різному. Його правлять на* паробци *(паропьци) — молодші члени дружини, слуги;* паворзи *(паворози) — поворозки, за допомогою яких кріпились шоломи, та ін. Ймовірно, що* папорзи *— це спотворене переписувачами слово* пълци, *тоді йдеться про війська, одягнені у залізні лати, латників.*

Ятвязи

одно з литовських племен або землі, населені цим племенем.

Деремела

Напевне, йдеться про якусь ятвязьку місцевість.

сулици

метальні списи.

по Росі

Рось — *права притока Дніпра.*
За Россю, як і за лівою притокою Дніпра Сулою, починались степи, в яких кочували половці.

Олговичи

нащадки князя Олега Гориславича, учасники походу Ігоря.

Инъгварь и Всеволодъ и вси три Мстиславичи

Інгвар і Всеволод — *волинські князі, сини луцького князя Ярослава Ізяславича.*
Три Мстиславичі — *їхні двоюрідні брати: Роман, Святослав і Всеволод, сини київського князя Мстислава Ізяславича.*

шестокрильци

Соколине крило складається із трьох частин оперення, тому, коли сокіл ширяє, здається, що в нього шість крил.

Загородите полю ворота

Поле — *тут: половці, степовики.*
Вираз загородите полю ворота *означає не пустити половців на Русь.*

Изяславъ, сынъ Васильковъ

Ізяслав, син Васильків, князь із роду полоцького Всеслава, в літописах не згадується.

И с хотию на кровать, и рекъ

Запропоновано чимало поправок і тлумачень цього місця, однак жодна з них не є загальновизнаною: с хотию — *з коханою,* схопи — *схопив,* и схоти юнак рова — *захотів юнак могили,* исходи юна кровь *та ін. Проте не виключено, що перші видавці поеми сприйняли літеру* и *як* ю, *тому текст можна перерозподілити і так:*
схоти ина крова ть и рекъ.
Кровъ — *дах, шатро;* ть — *підсильна частка. Поранений Ізяслав лежав на полі бою під покинутими щитами; він захотів іншого накриття, даху.*

брата Брячислава, ни другаго — Всеволода

Літописи згадують тільки полоцького князя Брячислава Васильковича.

злато ожереліє

комір княжої одежі, обшитий золотом.

трубы трубятъ городеньскіи

Припускають, що Ізяслав був городенським князем (від Городьно чи Городенъ *— тепер Гродно, обласний центр БРСР).*

Ярославе

Не встановлено точно, про якого князя тут іде мова: чи про пінського Ярослава Юрійовича, чи про чернігівського Ярослава Всеволодовича.

вси внуце Всєславли

нащадки полоцького князя Всеслава Брячиславича.

Котороє бо бѣшє насиліє

Которое — *в котрий раз, скільки разів;*
часто виправляють
і на которою — *орудний відмінок від іменника* котора —
ворожнеча, сварка, незгода.

връжє Всєславъ жрєбіи о дѣвицю сєбѣ любу

Всеслав — *полоцький князь Всеслав Брячиславич (пом. 1101 р.), правнук князя Володимира Святославича.* Дівиця люба — *Київ, у якому Всеслав ненадовго захопив князівський престол, скориставшись із повстання киян у 1068 р. проти князя Ізяслава.*

клюками подпръсѧ о кони

Клюки — *хитрощі, обман. Всеслав зайняв київський престол, пообіцявши повсталим киянам, що звільнили його з ув'язнення, зброю і коней для боротьби з половцями.*

Скочи отъ нихъ... въ плъночи изъ Бѣлаграда

Скинутий князь Ізяслав та його союзник польський король Болеслав у 1069 р. виступили проти Всеслава. Кияни і Всеслав пішли назустріч їм. Але з невідомих причин Всеслав із Білгорода (тепер село Білогородка під Києвом) вночі потай од киян утік до Полоцька.

утръже вазни, с три кусы

У першодруку малозрозуміле утръ же воззни стрикусы.
Слово воззни *читали як* вонзи — *встромив.*
Перші видавці «Слова» стрикусы *переклали сокири.*
Друге слово недавно запропоновано читати вазни —
щастя, удачі, а останню частину поділено
на с три кусы — *з три куски, шматки.*
Але можливий і такий поділ: стрику сы
(точніше — стрыку си). Стрыи, стрыкъ —
дядько, батьків брат.
Ярослав Мудрий справді
доводився Всеславові дядьком, адже дід Всеслава
Ізяслав та Ярослав Мудрий були рідними братами.

до Немиги

Немига — *невелика річка,*
ймовірно, притока Свіслочі.
Колись протікала в районі Мінська,
а пізніше висохла.
Тут у 1067 р. сини Ярослава — Ізяслав, Святослав і
Всеволод — розгромили Всеслава.

съ Дудутокъ

Як гадають дослідники, так називалась якась місцевість
або монастир біля Новгорода.

до куръ

До співу півнів, перед світанком.

великому Хръсови... путь прерыскаше

Хорс, гадають, був язичницьким богом Сонця. Всеслав вважався чарівником, який ніби міг до світанку подолати величезну відстань: добратися з Києва до Тмутороканя, тобто перебігав Хорсу шлях.

въ Полотскѣ позвониша

У місті Полоцьку (тепер у Вітебській області БРСР) Всеслав народився й княжив до 1067 р. Коли він сидів ув'язнений у Києві, то в рідному Полоцьку за нього молилися як за князя-володаря.

стараго Владиміра

Тут мовиться про князя київського Володимира Святославича, який все життя провів у походах проти ворогів Русі.

нъ розно ся нимъ хоботы пашутъ

Хоботы — кінці прапорів; пахати — розвіватися.
Після поразки Ігоря половці напали на руські землі.
Переяславський князь Володимир покликав на допомогу інших князів, зокрема братів Рюрика, Святослава та Давида Ростиславичів.
Рюрик і Святослав прийшли,
а Давид відмовився взяти участь у поході.
Отже, між братами не було згоди,
війська їх розійшлися,
тому нарізно розвівалися прапори князів руських.

На Дунаи Ярославнынъ гласъ слышитъ

Дунай означає ріку взагалі. Ярославна — *дружина Ігоря Святославича, дочка Ярослава Володимировича (Осмомисла) Євфросинія.*

бебрянъ

Князівський одяг часто оздоблювався по краях дорогим бобровим хутром.
Є також й інше тлумачення цього слова: зроблений із особливої шовкової тканини.

О Днепре Словутицю

Словутицю — *мабуть, неточно вичитане першими видавцями слово «Славутицю».*
Славута — *давня назва Дніпра, яка часто зустрічається в народних піснях і думах.*

каменныя горы

дніпрові пороги.

Ты лелѣялъ еси на себѣ Святославли носады до плъку Кобякова

Переможний похід київського князя Святослава Всеволодовича на половців відбувся 1184 р.
Насады — *великі човни з високими бортами.*

въ полѣ безводнѣ

За літописом, військо Ігоря під час битви було відрізане від води і дуже страждало від спраги.

Овлуръ

В Іпатіївському літописі — Лаворъ; *половець, що намовив Ігоря втекти з полону й сам утік з ним на Русь.*

вежи

Вежа — *шатро, кибитка у кочових племен.*

Стугна

права притока Дніпра, на південь від Києва.

ростре на кусту

Деякі вчені приймають тут виправлення рострена къ устью — *тобто розширена біля гирла.*

Днѣпрь темнѣ березѣ плачетсѧ мати Ростиславлѧ

Тут ідеться про те, що біля дніпрового темного берега плаче Ростиславова мати. Ростислав Всеволодович (пом. 1093 р.) — онук Ярослава Мудрого, брат Володимира Мономаха, князь переяславський.

Утікаючи від переслідування половців після бою в 1093 р., Ростислав та Володимир Мономах пішли з військом убрід через р. Стугну, на якій у той час була весняна повінь. Двадцятидвохрічний поранений Ростислав при цьому втопився в гирлі річки.

Соколца опутаевѣ красною дивицею

Так воно і сталося. У половецькому полоні був і син князя Ігоря Володимир. Тут він одружився з дочкою хана Кончака, але 1187 р. з нею та з дитиною втік на Русь.

Рекъ Боянъ и ходы на Святъславля пѣснотворца стараго времени Ярославля, Ольгова коганя хоти

Майже зовсім незрозуміле місце в пам'ятці. Запропоновано кілька виправлень і тлумачень, але всі вони не дають задовільного розуміння тексту. Пропонується, зокрема, замість ходы на *читати* Ходына, *що нібито є іменем співця-поета.* Каганъ *(*коганъ*) — титул аварських і хазарських володарів. Іноді так титулували й руських князів.*

Дѣвици поютъ на Дунаи

І найвіддаленіші землі Русі радіють із повернення князя Ігоря з полону.

Игорь ѣдетъ по Боричеву

Боричів узвіз — вулиця в Києві, яка вела з Подолу на Гору, до центральної частини міста.

Богородици Пирогощеи

Ідеться про церкву, збудовану у 1131 — 1136 рр., в якій знаходилася ікона «Пирогоща», привезена в Київ із Константинополя.

Аминь

Словом амин*ь закінчувались церковні й світські твори.*

ИБ № 226

СЛОВО
О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ,
ИГОРЯ
СЫНА СВЯТОСЛАВОВА,
ВНУКА ОЛЕГОВА

(На древнерусском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор
Л. М. Кирилець
Макет та художнє редагування
А. К. Тетьори
Технічний редактор
П. Д. Цуркан
Коректор
Л. Г. Лященко

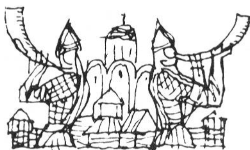
Надруковано
на Головному підприємстві
республіканського
виробничого об'єднання
«Поліграфкнига»
Держкомвидаву УРСР,
Київ, Довженка, 3.
Тираж виготовлено
на книжковій фабриці
«Жовтень»,
Київ, Артема, 23а.
Здано на виробництво 15.XI 1976 р.
Підписано до друку 15.IV 1977 р.
Папір каубелмат.
Формат 70×90 1/32.
Фізичн. друк. арк. 2,5.
Умовн. друк. арк. 2,925.
Обліково-видавн. арк. 2,245.
Ціна 1 крб. 83 коп.
Ціна комплекту
у футлярі 4 крб. 40 коп.
Замовл. 6—3024.
Тираж 25 000.

СЛОВО О ПЛЪКУ ИГОРЕВѢ, ИГОРЯ СЫНА СВЯТЪСЛАВЛЯ, ВНУКА ОЛЬГОВА

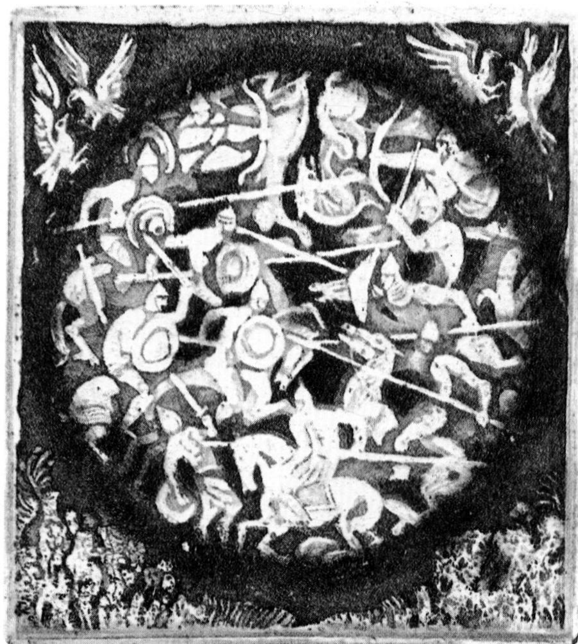
СЛОВО ПРО ІГОРІВ ПОХІД

СЛОВО О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ

СЛОВА АБ ПАЛКУ ІГАРАВЫМ

Київ
Видавництво
художньої
літератури
«ДНІПРО»
1977

СЛОВО ПРО ІГОРІВ ПОХІД

СЛОВО О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ

СЛОВА АБ ПАЛКУ ІГАРАВЫМ

ПЕРЕКЛАДИ

Р1+9(С)12
С48

Ілюстрації
заслуженого діяча мистецтв
Української РСР
Георгія ЯКУТОВИЧА

$С\frac{70401-033}{М205(04)-77}34-77$

Слово про Ігорів похід

Переклад на українську мову Максима Рильського

Чи не гоже було б нам, браття,
Розпочати давніми словами
Скорбну повість про Ігорів похід,
Ігоря Святославовича?
А зачати нам отую пісню
По сьогоденних бувальщинах,
Не по намислу Бояновім,
Боян-бо наш віщий,
Як хотів кому пісню творити,
Розтікався мислю по дереву,
Сірим вовком по землі,
Сизим орлом попід хмарами.
Спогадає перших днів усобиці —
Випускає він десять соколів
А на зграю лебединую:
Котру сокіл доганяє,
Та перша і пісню зачинає —
Чи старому князю Ярославові,
Чи Мстиславові хороброму,
Що зарізав Редедю
Перед полками касозькими,
А чи красному Роману Святославовичу.
Боян же, браття, не десять соколів
Напускав на зграю лебединую,—

Накладав він на живі струни
Віщі персти свої,
І самі вони славу князям рокотали.

Зачнемо ж ми, браття,
Від старого Володимира
До Ігоря сьогоденного.
Ігор сей, славен князь,
Міццю розум оперезав,
Мужністю сердечною нагострив,
Ратного духу виповнився
Та й повів полки свої хоробрі
На землю Половецьку,
За землю Руську.

О Бояне, солов'ю наш давній!
Тобі б сей похід ощебетати,
По дереву мислі пурхаючи,
Розумом ширяючи під хмарами,
Давню славу звиваючи з новою,
Летючи тропою Трояновою
Через степи на море.
Тобі б співати пісню Ігореві,
Ігореві, Олега внукові:
«Не буря ясних соколів
Занесла через поля широкі,—
Галич лине зграями
К Дону великому».
А чи так би заспівати тут,
Віщий Бояне, внуче Велесів:
«Іржуть коні за Сулою,
Слава дзвенить у Києві,
Сурми сурмлять в Новгороді,
Стяги мають у Путивлі-граді,
Дожидає Ігор брата Всеволода.

Каже йому буй-тур Всеволод:
«Один брат, один світ світлий, Ігорю,
Обидва ми Святославовичі.
Сідлай, брате, свої коні бистрі,
Мої-бо вже готові стоять,
Під Курськом осідлані.
А мої куряни — вправні воїни,
Під сурмами сповиті,
Під шоломом викохані,
З кінця списа годовані.
Всі путі їм відомі,
Яруги їм знайомі,
Луки в них напружені,
Сагайдаки відкриті,
Шаблі нагострені;
Самі скачуть, як вовки сірі в полі,
Шукаючи собі честі,
А князеві слави».

* * *

Глянув Ігор на ясне сонце
Та й побачив — військо тьма покрила,
І сказав до дружини-вояцтва:

«Браття мої, друзі вірні!
Лучче нам порубаними бути,
Ніж полону зазнати!
А сядьмо, браття,
На бистрі свої коні,
На синій Дон погляньмо».

Зажадалося князеві
На провіщання не зважати,
Пошукати долі на Дону великім.

«Хочу,— каже,— з вами, русичі,
Чи списа зломити
При полі половецькому
Та й наложити головою,
Чи шоломом пити воду з Дону».

Ой же ступив та Ігор-князь
У золоте стремено
Та й поїхав по чистому полю.
Сонце йому тьмою шлях закрило,
Буря розбудила птаство,
Звіра в табуни ізбила свистом.
Див кричить на верху дерева,
Велить послухати землі незнаній
Волзі та й морю,
Сулі та й Сурожу,
Корсуню ще й тобі,
Тмутороканський ідоле!

А половці дорогами небитими
Помчалися к Дону великому.
Риплять вози опівночі,
Мов ті лебеді ячать сполохані.
Ігор на Дон війська веде,
А вже лихо його тяжкеє
Підстерігають птахи на дубах,
Вовки грозу в ярах навивають,
Орли-білозерці клекотом
Звірину скликають на кості,
Лисиці брешуть на щити багряні.
О Руська земле, уже ти за могилою!

Довго ніч темніє.
Зоря світ запалала.
Сивий туман покриває поле,

Примовкає солов'їний щебет,
Галчиний гомін здіймається.
Загородили русичі
Поле щитами багряними,
Шукаючи собі честі,
А князеві слави.

* * *

У п'ятницю рано-пораненьку
Розтоптали вони полки погані,
Полки половецькі,
Стрілами у полі розсипались,
Умикали красних дівчат половецьких,
Тканинами, оксамитами, та кожухами,
Ще й уборами пишними половецькими
Мости по болотах вимощували.
Багряне древко, а корогва біла,
Багрян бунчук, а держало срібне —
Відважному Святославовичу!
Дрімає в чистому полі
Олегове гніздо хоробре,
Далеко залетіло-залинуло!
Не вродилось воно кривду терпіти
Ні від сокола, ні від кречета,
Ані від чорного того ворона,
Від поганого половчанина!
Біжить Гзак, сірим вовком стелеться,
Кончак слід йому показує
К Дону великому.

Ой рано-вранці пораненьку
Кривава зоря світ-день ізвістує,
Чорні хмари находять з моря,
Чотири сонця закрити хочуть.

Трепече в них синя блискавка —
Бути грому великому,
Литися дощеві стрілами
З Дону великого.

Тут же то списам поламатися,
Тут же то шаблям пощербитися
Об шоломи половецькі
На річці Каялі
Близько Дону великого!
О Руська земле,
Уже ти за могилою!

Се вітри, внуки Стрибогові,
Віють з моря стрілами
На хоробрі полки Ігореві.
Земля гуде,
Вода в ріках каламутиться,
Порохи поле вкривають,
Гомонять стяги,
Половці наступають від Дону,
Від Дону, та й від моря,
І відо всіх сторін широких,
Обступили полки руські.
Діти бісові поле чисте
Криком перегородили,
А хоробросильні русичі
своїми щитами багряними.

Славний яр-тур Всеволоде!
Стоїш ти на полі ратному,
Сиплеш на воїнів стрілами,
Гримиш об шоломи половецькі
Мечами гартованими.

Де тільки тур виросте,
Золотим своїм шоломом посвічуючи,
Там і лежать зітнуті
Нечестиві голови половецькі,
Ще й шоломи аварські,
Шаблею посічені булатною —
Твоєю, яр-тур Всеволоде!
Чи то на рани зважати йому,
Що забув і почесті, й життя своє,
І веселий Чернігів-город,
І отецький золотий престол,
І всі звичаї та обичаї
Красної своєї дружини Глібівни!

Були віки Троянові,
Минулися літа Ярославові,
Одгули війни Олегові,
Олега Святославовича.
Той-бо Олег мечем незгоду кував,
Стріли розсівав по землі.
Як ступав він в золоте стремено
У Тмуторокані,—
Дзвін той чув син Ярославів,
Великий Всеволод,
А Володимир-князь у Чернігові
Уші собі щоранку затикав.
Бориса ж Вячеславовича
Хвальба на суд привела,
На тирсі зеленій
Погребний покров слала,
Карала за кривду Олегову,
Молодого князя відважного.
Тож із Каяли тієї
Ізвелів князь Святополк
Тіло батька свого взяти,

Між іноходцями угорськими покласти,
Везти до святої Софії київської.

Отоді за Олега Гориславовича
Сіялись-росли усобиці,
Гинули внуки Даждьбогові,
В княжих чварах віку позбавлялися,
Отоді в землі Руській
Не так ратаї гукали-покликали,
Як ворони крякали-кричали,
За трупи перекір маючи,
Чорні галки одна одну кликали,
На поживу вилітаючи в поле.
Так було за битв колишніх,
А такого побою ще не чувано!

З ранку красного до вечора,
З вечора до світу ясного
Летять стріли гартовані,
Гримлять шаблі об шоломи,
Тріщать списи булатні
У полі невідомому,
Серед землі Половецької.

Чорна земля під копитами
Кістьми засіяна,
Кров'ю полита,—
Тугою зійшли тії кості
На Руській землі!

Що то шумить, що то дзвенить
Перед зорею ранньою?
Ігор полки свої повертає:
Жаль йому брата любого Всеволода.

Бились день та бились і другий,
А на третій, в південну годину,
Похилились Ігореві стяги!
Тут брати розлучились
Над рікою Каялою бистрою.
Не стало вина кривавого,
Закінчили своє погуляння русичі,
Сватів своїх добре напоїли,
Самі полягли за землю Руську.

Никне трава жалощами,
Древо з туги к землі клониться.
Невесела, браття, настала година,
А що силу руську пустиня вкрила!

Встала тоді обида
В силах Даждьбожого внука,
Дівою ступила на землю Троянову,
Сплеснула крильми лебединими,
На синьому морі
Біля Дону плещучись,
Прогнала часи достатку.
Перестали князі невірних воювати,
Стали один одному казати:
«Се моє, а се теж моє, брате!»
Стали вони діла дрібні
Вважати за великі,
На себе самих підіймати чвари,—
А невірні з усіх сторін находили,
Землю Руську долали.
Ох, далеко ж ти залетів,
Ясен соколе,
Птиць край моря побиваючи!
Ігоревого війська преславного
Довіку вже не воскресити!

* * *

Зайшов тоді стогін великий,
Розтялися тяжкі прокльони
По землі Руській.
Ой покликнули Карна і Жля,
Побігли по Руській землі,
Огонь роздмухуючи
В розі полум'яному.
Жони руські заплакали,
Словами промовляючи:
«Вже ж нам про милих своїх
Ні мислю не помислити,
Ні в думці не подумати,
Ні очима їх не побачити,
Вже ж нам сребром-золотом
Довіку не тішитись!»

Застогнав тоді Київ тугою,
Заголосив Чернігів напастями,
Журба розлилась по Руській землі,
Печаль гірка розтеклася.
А князі самі на себе
Незгоду взяли кувати,
А невірні набігали на Руську землю,
По білиці з двору данини брали.

Тож-бо два хоробрі Святославовичі,
Ігор та Всеволод,
Розбудили лихо недобре,
Що приспав був отець їх,
Святослав грізний великий київський.
Був же він грозою на ворога,
Приборкав його полками сильними,
Ще й мечами булатними,

Наступив на землю Половецьку,
Потоптав гори та яруги,
Скаламутив ріки й озера,
Висушив болота і потоки,
А невірного Кобяка з лукомор'я
Од залізних полків половецьких
Мовби той вихор вихопив,—
І упав Кобяк у Києві,
У світлиці Святославовій.

Тут німці і венеційці,
Тут греки і морав'яни
Славу співають Святославові,
Гудять Ігоря Святославовича,
Що потопив скарби в Каялі половецькій,
Руського золота в неї насипав.
Пересів Ігор-князь із сідла золотого
В сідло невольницьке.
Мури в містах засмутилися,
Померкли веселощі.

* * *

Смутен сон приснився Святославові
На горах київських.
«Укрили мене,— каже,— звечора
Чорним запиналом на ліжку тисовому,
Черпали мені синього вина,
З отрутою мішаного,
Сипали мені на лоно
Сагайдаками порожніми поганськими
Перли великі,
Та ще й мене голубили,—
А вже в моїм теремі злотоверхім
Покрівля розвалена,

З вечора до ранку самого
Сизокрилі ворони крякали
Коло Плісненська на оболоні,
Похоронні сани їхали
До синього моря».

І сказали бояри князеві:
«Туга, князю, ум полонила!
Се ж бо злетіли два соколи
З отецького столу золотого
Пошукати города Тмуторокані,
А ще й з Дону шоломом напитись.
Повтинали поганці їм крила,
Закували їх самих у залізо.
Темно було того дня:
Померкли два сонця,
Два багряні стовпи погасли,
Ще й два молоді місяці,
Олег і Святослав,
Тьмою огорнулись.
На ріці Каялі мла світ закрила,
Розсипались по землі половці,
Мов та зграя лютих пардусів,
Потопили наших у морі,
Хану своєму велику дали потугу.
Уже ганьба славу поборола,
Уже насильство побило волю,
Уже див шугнув на землю.
Заспівали готські діви красні
На березі синього моря,
Руським золотом видзвонюють,
Співають про часи недавні,
Славлять помсту Шароканову.
А нам тепер, друзі-дружино,
Не до веселощів!»

Зронив тоді великий Святослав
Золоте слово, зо слізьми змішане:
«Дітки мої, Ігорю і Всеволоде!
Рано взялись ви землю Половецьку
Мечами разити,
А собі слави шукати.
Не з честю ви ворога подолали,
Не з честю пролили кров поганську.
Серця ваші хоробрі
З булата міцного викуті,
Буйною відвагою гартовані.
Що ж бо зробили ви
З сивиною моєю срібною?
Уже не бачу я влади сильного,
На війська багатого
Брата мого Ярослава
З чернігівськими боярами,
З могутами і з горянами,
З зайдиголовами та з похожанами,—
Ті без щитів,
Із ножами захалявними
Криком війська побивають,
Прадідною славою видзвонюючи.
Ви ж сказали:
«Самі мужаймось,
Самі візьмем славу прийдешню,
Колишньою самі поділимось».
Чи то диво, браття,
Старому помолодіти?
Коли сокіл перелиняє,
Високо він птахів ганяє,
Не дає гніздо своє скривдити.
Тільки ж лихо: не маю підмоги
Від князівства, братів моїх кревних,—
Невесела година настала!

Уже Римів кричить
Під шаблями половецькими,
А Володимир поранений-порубаний,
Туга і печаль сину Глібовому!

Великий князю Всеволоде!
Чи не прилинув би ти здалека
Отчий золотий престол покріпити?
Твої-бо воїни можуть
Волгу веслами розплескати,
А Дон шоломами вилити,
Коли б ти був,—
Продавалась би невільниця по ногаті,
А невільник — по різані.
Ти-бо можеш на суходолі
Живими стріляти самострілами —
Завзятими синами Глібовими!

Ти, буй-Рюриче,
і ти, Давиде!
Чи не ваші воїни
Золотими шоломами
У крові ворожій плавали?
Чи не ваша хоробра дружина
Рикає, мов ті тури,
Ранені шаблями гартованими
В полі незнаному?
А вступіть же,
панове-браття,
В золотеє стремено
За кривду сьогочасну,
За землю Руську,
За рани Ігореві,
Хороброго Святославовича!

Галицький Осмомисле Ярославе!
Високо сидиш ти
На своїм золотокованім престолі,
Підперши гори угорські
Своїми залізними військами,
Заступивши королеві дорогу,
Зачинивши ворота на Дунаї,
Через хмари каміння кидаючи,
Суд по Дунай рядячи.
Грози твої по землях течуть.
Одчиняєш ти браму Києву,
Стріляєш із отчого столу золотого
На султанів у далеких землях.
Стріляй, господарю, Кончака,
Раба поганого,
За землю Руську,
За рани Ігореві,
Хороброго Святославовича!

А ти, буй-Романе,
і ти, Мстиславе!
Мисль одважна
Покликає ваш розум на діло.
Високо плаваєш ти, Романе,
В подвигах ратних,
Як той сокіл на вітрі ширяючи,
Птицю долаючи одвагою.
Маєте ви залізні нагрудники
Під шоломами латинськими.
Та й не одна країна гуннська,
Литва ще й ятвіги,
Деремела й половці
Списи свої покидали,
А голови преклонили
Під тими мечами булатними!

Та вже князю тому Ігореві
Світ-сонце примеркло,
А дерево не на добро
Листя своє зронило,
Понад Россю та й понад Сулою
Городи поділено!
Уже Ігоревого війська славного
Не воскресити!

Дон тебе, князю, кличе,
Князів на подолання ззиває.
Хоробрі князі Ольговичі
Готові до бою!

Інгвар, і Всеволод,
І всі ви, три Мстиславовичі,
Не лихого гнізда кречети,—
Чи не в битвах,
Не в звитягах славетних
Здобули ви собі володіння?
Де ж ваші золоті шоломи,
Щити добрі і списи ляські?
Загородіть полю ворота
Гострими своїми стрілами
За землю Руську, за рани Ігореві,
Хороброго Святославовича!»

Уже Сула бистрая
Не рине срібними струмнями
До города Переяслава,
Двіна-ріка тече болотами
Назустріч грізним полочанам,
Крик поганих розтинається!
Сам тільки Ізяслав, син Васильків,
Подзвонив мечами своїми гострими
У шоломи литовські.

Приголубив він славу ратну
Діда свого Всеслава,
А самого його під щитами багряними
Литовські мечі приголубили.
І сходив він кров'ю юною,
Сам собі слово промовляючи:
«Дружину твою, княже,
Укрили птиці крилами,
Звірі її кров полизали».
Не було там брата Брячислава
Ані другого, Всеволода,
Сам-один зронив він перлову душу
Крізь золоте намисто.
Голоси жалобою лунають,
Навкруги веселощі примовкли,
Трублять труби городенські.
Ярославе і всі внуки Всеславові!
Преклоніть ви свої корогви,
Укладіте в піхви мечі оганьблені:
Втратили-бо ви дідівську славу!
Ви своїми чварами
Зачали наводити невірних
На землю Руську,
На життя Всеславове!
Що ж то була за наруга
Через лихі усобиці
Від землі Половецької!

На сьомім віці Трояновім
Метнув князь Всеслав жереб
На дівчину, йому любу.
Сів він на бистрого коня,
Помчався до Києва-города,
Діткнувся кінцем списа
До золотого столу київського.

Поринув він лютим звіром
Серед ночі темної
Із города Білгорода,
Окрився млою синьою,
А вранці-рано
Відчинив сокирами браму новгородську,
Розбив славу Ярославову,
Скочив вовком до Немиги з Дудуток.

Не снопи кладуть на Немизі,—
Кладуть голови молодецькі,
Молотять ціпами булатними,
Стелять на току життя,
Одвівають душу від тіла.
Береги криваві немизькі
Не добром-збіжжям засіяні,—
Засіяні кістьми синів руських.

Всеслав-князь людей судив,
Городи мирив із князями,
А сам вовком серед ночі темної
Вибігав із города з Києва,
До півнів сягав Тмуторокане,
Вовком путь перебігаючи
Великому Хорсові.

Йому в місті Полоцьку
Дзвонили дзвони до заутрені
У святій Софії раннім-рано,
А вже в Києві він чув той дзвін.
Віща душа була
В тілі його молодецькому,
А не раз, не два біди зазнавала.
Тим же то Боян віщий
І склав колись мудру приповідку:

«Ні мудрому, ні меткому,
Ні за пташку прудкішому
Суда божого не минути!»

Ой і стогнати землі Руській,
Колишні часи і князів колишніх
Пригадуючи!
Не можна ж було прикути
Того старого Володимира
До гір київських!
Стали-бо корогви
Одні Рюрикові, інші — Давидові,
В різні боки вони розвіваються,
Списи співають на Дунаї!

* * *

Ярославни-княгині чути голос.
Як та чайка-жалібниця,
Стогне вона вранці-рано:
«Полечу,— каже,— зозулею по Дунаю,
Умочу бобровий рукав
У Каялі-ріці,
Обмию князеві криваві рани
На тілі його дужому!»
Плаче-тужить Ярославна
Вранці в Путивлі на валу,
Словами промовляючи:
«О вітре, вітрило!
Чому, господарю, силою вієш?
Чому мечеш ворожі стріли
На крилах своїх легких
Проти воїнів мого милого?
Чи то мало тобі шугати під хмарами,
Кораблі на синім морі гойдаючи?

Чому, господарю, по ковилі срібній
Розсіяв ти мої радощі?»

Плаче-тужить Ярославна
Вранці в Путивлі на валу,
Словами промовляючи:
«О Дніпре-Славуто!
Пробив ти кам'яні гори
Крізь землю Половецьку,
Гойдаєш кораблі Святославові,
До полків несучи Кобякових.
Принеси ж ти, господарю,
До мене мого милого,
А не слала б я сліз йому ревних
На море пораненьку!»

Плаче-тужить Ярославна
Вранці в Путивлі на валу,
Словами промовляючи:
«Сонце світле, трисвітле!
Для всіх ти тепле і красне!
Чому ж, сонце-господарю,
Простерло гаряче своє проміння
На воїнів мого милого
У полі безводному,
Спрагою їм луки посушило,
Тугою сагайдаки склепило!»

* * *

Опівночі море заграло,
Мла іде стовпами-вихрами,
Ігореві-князю бог путь являє
Із землі Половецької

На землю Руську,
До отецького золотого престолу.

Погасла зоря вечорова,
Ігор спить, Ігор не спить,
Ігор мислю поле міряє
Од великого Дону
Та й до Дінця малого.
Овлур свиснув на коня за річкою:
Подає вістку князеві...

І нема вже князя Ігоря!
Стогне-гуде земля,
Шелестить трава,
Намети половецькі сколихнулися.
А Ігор-князь поскочив горностаєм
Між очерети високі,
Білим гоголем на воду полинув.
Іспав же він на коня бистрого
Ще й помчався вовком-сіроманцем
До лугу донецького,
Ще й полетів ясним соколом,
Гуси-лебеді в тумані сизому
На підживок собі забиваючи.
Коли Ігор соколом летить,
Овлур сірим вовком стелеться,
Студену росу струшуючи:
Заморили ж вони бистрі свої коні.

Каже Донець:
«Княже Ігорю!
Не мало тобі слави,
Essential Кончакові — досади лютої,
А Руській землі веселощів!»

Каже Ігор:
«О Донець-ріко!
Не мало тобі слави,
Що носив ти князя на хвилях,
Стелив йому траву зелену
На берегах срібних,
Окривав теплим туманом
У затінку зеленого дерева,
Стеріг на воді гоголем,
На хвилі птахом-рибалкою,
На вітрі качкою-чорнухою!»

Не така ж та річка Стугна,
Що мало води в собі має,
Та чужі забирає собі потоки,
Широко в гирлі розливаючись!
Потопила вона край темного берега
Юнака князя Ростислава.

Плаче мати Ростиславова
По юнакові Ростиславу-князеві!
Никли квіти жалощами,
Дерево з туги к землі клонилося!

Не сороки заскрекотали,—
Їдуть Гзак і Кончак
Слідом Ігоревим.
Тоді ворони не крякали,
І галич примовкла,
І сороки не скрекотали,—
Тільки полози повзали,
Тільки дятли стукотом
Шлях до річки показували,
А ще соловейки співом веселим
Ясен світ віщували.

Каже Гзак Кончакові:
«Коли сокіл до гнізда відлітає,—
Не пустім молодого соколяти,
Золотими стрілами застрельмо».

Каже Кончак Гзакові:
«Коли сокіл до гнізда відлітає,—
То опутаймо соколя його
Красною дівчиною».

Каже Гзак Кончакові:
«Як опутаєм його
Красною дівчиною,
То не бачити нам ні соколяти,
Ані дівчини тієї красної,
Тоді нас птахи почнуть бити
В полі нашому Половецькому!»

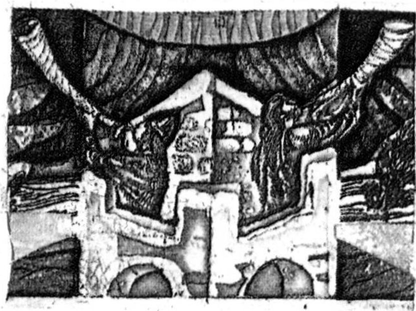
* * *

Сказав Боян, піснетворець давній
Часу Олега ще й Ярослава,
Про дні сказав Святославові:
«Тяжко голові без плечей,
А зле тілу без голови».
Так само тяжко й Руській землі
Без князя Ігоря.

Сонце сяє в небі ясному,
Ігор-князь — у Руській землі!
Дівчата співають на Дунаї,
В'ються голоси через море
До Києва-города.
Їде Ігор Боричевим
До святої богородиці Пирогощої.

Землі раді, городи веселі,
Співають вони про давніх князів,
Про молодих виспівують.
Слава славна Ігорю Святославовичу,
Буй-турові Всеволоду,
Володимирові Ігоревичу!
Здоров'я князеві й дружині,
Що борються за народ християнський
Із військами поганими!
Князям і дружині слава!

Амінь.

СЛОВО О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ

Переклад на російську мову Миколи Риленкова

Не приспело ль ныне время, братья,
Слово на старинный лад начать,
О походе Игоревой рати
Горестную повесть рассказать.

А начать нам подобает смело,
Не скрывая ни рубцов, ни ран,
Так, как правда времени велела,
А не так, как замышлял Боян.

У Бояна вещего, бывало,
Если петь он начинал о ком,
Мысль, как серый волк в степи, бежала,
Поднималась к облакам орлом.

Говоря: «Былое вспоминаю,
Шум усобиц в думах не затих»,—
Выпускал он на лебяжью стаю
Десять верных соколов своих.

Первая настигнутая лебедь
Первой и запеть была должна.
Трубным звуком прославляла в небе
Ярослава Мудрого она.

Славила Мстислава, что не дрогнув
На врага один за всех пошел,
В схватке перед полчищем касогов
Князя их Редедю заколол.

Красного Романа величала,
Щедрого и сердцем, и умом,
И кружилась песня, ликовала,
И светилась даль в краю родном.

Но не десять соколов взлетали,
А Боян персты на струны клал,
И живые струны рокотали
Славу тем, кто не искал похвал.

Так начнем и мы, как можем, братья,
Повесть давних и недавних лет.
Ждет нас Игорь-князь, что в поле ратном
Наступал всегда врагу на след.

Изострил он в думах неустанных
Мысль свою обидой русских сел
И полки на половцев поганых
В бой за землю Русскую повел.

1

В небо на померкшее светило
Игорь поглядел из-под руки.
Тьма дневная от него закрыла
Знаменьем смущенные полки.

И сказал он так своей дружине,
Как сказал бы и судьбе самой:
«Не добыв победы на чужбине,
Мы не смеем повернуть домой!

В битве ж, как от прадедов ведется,
Лучше сгинуть, чем попасть в полон...
Сядем же на коней наших борзых
Да посмотрим хоть на синий Дон.

Что гадать о знаменьях, почуя
Жажду меч свой испытать в бою?
Преломить конец копья хочу я
Половецкой степи на краю!

Зачерпнуть донской воды шеломом,
Поглядеться в ясные струи
Или сгинуть в поле незнакомом
Вместе с вами, русичи мои!»

...О Боян, о соловей старинный,
Вновь щитов заколыхалась медь,
Вот тебе бы Игорю с дружиной
Славу многозвучную пропеть!

Мысль твоя шумит, подобно древу,
Уходя вершиной в облака,
И внимают твоему напеву
Старые и новые века.

Побродивший по тропе Трояна,
Обе полы времени ты свил
И, былое славя неустанно,
Игоря бы тоже не забыл.

Ты б спросил, наверно, для начала,
Устремив в просторы вещий взгляд:
«Буря ль в степи соколов загнала,
К Дону ль стаи галочьи спешат?»

А потом бы возвестил герою
Внук Велесов, сединой повит:
«Кони ржут за тихою Сулою,
Слава в стольном Киеве звенит!»

2

Трубы в Нове-городе трубят,
Над Путивлем стяги шелестят.
Игорь ждет: когда придет, что скажет
Буй-тур Всеволод, любимый брат.

Всеволод промолвил, встрече рад:
«Ты мой свет единый, кровный брат.
Так седлай коней. Мои у Курска
В полной справе по пути стоят.

Мои куряне издавна
В сраженьях знамениты,—
Под стягами взлелеяны,
Под трубами повиты.

С конца копья вскормлены,
Из шеломов вспоены,
Луки их напружены,
Колчаны отворены.

Мечи всегда наточены,
Ножны позолочены.
Думы да заботы
К седлам приторочены.

Все пути известны им,
Все яруги ведомы.
Словно волки серые,
Рыщут за победами.

Как на пир веселый,
Рвутся в бой кровавый,
Себе чести ищут,
Князю ищут славы».

3

Вступает Игорь-князь в златое стремя
И скачет в поле — отдыхать не время.
А солнце тьмой дорогу заградило,
А ночь грозой всех тварей разбудила.
Во мгле ненастной слышен вой звериный,
Под шум древесный кличет див с вершины.
Вещает он своей тревожной молвью
И Сурожу, и Волге, и Поморью,
И Корсуню, который виды видел,
Да и тебе, тмутороканский идол!

Уж половцы на Дон в скопленье многом
Бегут по непроторенным дорогам.
Телеги их кричат не умолкая,
Как лебедей распуганная стая.

Князь Игорь к Дону синему стремится,
А перед ним во тьме ширяют птицы.
Орлы друг друга клекотом скликают,
На медные щиты лисицы лают.
Выходят волки с жадными глазами...
О Русская земля, ты за холмами!

Ночь уходит нехотя
По глухим полянам.
Утро занимается
Над седым туманом.

Не понять в тумане том,
Где холмы, где балки.
Соловьи примолкнули,
Расшумелись галки.

Встречи ожидаючи
С клятыми врагами,
Степь разгородили всю
Русичи щитами.

Все готовы русичи
К битве нелукавой.
Себе чести ищут,
Князю ищут славы

4

В пятницу, нагрянув спозаранок,
Истоптали русичи врага,
Захватили юных половчанок,
Золото, шелка и жемчуга.

Словно стрелы, мчались в клубах пыли.
Вырываясь на простор степной,
В топине болот мосты мостили
Половецкой рухлядью цветной.

Не привержен к золоту и шелку,
Чтоб всегда глядеть в глаза судьбе,
Только ханский стяг да жезл и челку
Храбрый Святославич взял себе!

...Притомилось Игорево войско,
Спит гнездо Олегово в степи.
Далеко родной зари полоска,
А в чужой ночи вполглаза спи.

Но тому, кто помнит предков сечи,
Честь отцов хранит, как верный сын,
Не страшны ни сокол и ни кречет,
А не то что ворон-половчин.

До зари притихли буераки,
Затаился в ковылях степняк...
Серым волком рыщет Гзак во мраке,
Кажет к Дону путь ему Кончак.

5

Зарей кровавой возвещен рассвет,
Идущим с моря тучам счету нет.
Спешат прикрыть те тучи мглой своей
Четыре солнца — четырех князей.

Уж молнии во всю сверкают прыть,
Великому тут грому нынче быть.
Тут с Дона, что тревожно присмирел,
Весь день идти дождю каленых стрел.

Настало время копья преломить,
Отточенные сабли иступить
Пред синим Доном у Каяль-реки,
Где напустили мраку степняки...

Гроза дохнула, травы шевеля...
Ты за холмами, Русская земля!

6

Ветры, внуки Стрибожьи,
Вражьи стрелы несут,
Вьется прах раздорожий.
Реки мутно текут.

Степь оглохла от звона,
Крылья стягов шумят.
Сразу с моря и с Дона
Половчане спешат.

Русский стан окружили
От черты до черты,
Только путь им закрыли
Боевые щиты.

Воют бесовы дети,
Чуют смерть над собой.
Молча русские встретить
Приготовились бой.

...Буй-тур Всеволод! Смело
Ты средь поля стоишь,
Мечешь меткие стрелы,
Вражью силу разишь.

Кто тебя не заметит?
Вот помчал напролом.
Солнцем родины светит
Золотой твой шелом.

Смерть поганым приносит
Харалужный твой меч,
Словно травы, их косит,
Рубит головы с плеч.

Ради ратного братства
В эту степь ты пришел,
Позабыл и богатство,
И черниговский стол,

И красы легкокрылой,
Зажигающей кровь,
Своей Глебовны милой
И привет, и любовь.

7

Миновали времена Трояна,
Годы Ярослава далеки,
Где Олег, который неустанно
Снаряжал в поход свои полки?

Взявший меч междоусобной брани,
Не зерно, а стрелы сеял он.
В злат стремень вступал в Тмуторокани
Так, что в Киеве был слышен звон.

Слава про него прошла такая,
Что не знать бы стороне родной.
И бледнел Владимир, замыкая
Уши за черниговской стеной.

А Борис, сын Вячеслава юный,
Что его обидел, возгордясь,
Отдал душу, головой бездумной
На постель зеленую склонясь.

Святополк увез с Каялы в Киев
Мертвого отца, таясь во мгле,
Чтоб, как подобает, у Софии
Прах его предать родной земле.

Был Олег за все свои крамолы
Назван Гориславичем тогда.
Вслед за ним по городам и селам
Проходили горе и беда.

Смуты жизнь людскую сокращали,
Внук Даждьбога покидал жилье.
Приумолкли пахари в печали,
Черное взыграло воронье.

Галки человечину делили,
Собираясь в поле на обед.
Многие бои в ту пору были,
Но не знал таких, как нынче, свет!

8

День целый с утра до заката
И вновь до рассвета в ночи
Свистят оперенные стрелы,
Гремят о шеломы мечи.

Трещат харалужные копья,
Копытами взрыта земля.
Засеяны густо костями
И политы кровью поля.

Сиротской и вдовьей печалью,
Тоской на околицах сел
По всей по Руси по великой
Посев этот горький взошел.

9

Что мне шумит, что мне звенит
В тумане пред зарей далече —
То Игорь-князь в степи спешит
Поворотить полки для сечи.

Покинуть Всеволода жаль,
Что изнемог в неравной схватке.
Уж сабель выщербилась сталь,
Смешались люди в беспорядке.

Рубились день, рубились два,
Кровавой не жалели браги,
На третий — смеркла синева,
Склонились Игоревы стяги.

Расстались братья, кончив пир
В глуши над быстрою Каялой.
Тут каждый без оглядки пил,
Да только браги недостало.

Вдали от сел родных и нив,
Не одолев своей кручины,
Поникли, сватов напоив,
Бесстрашных русичей дружины.

В великой жалости трава
Склонилась до земли над ними,
Их принакрыли дерева
Ветвями легкими своими.

10

Невеселая, братья, година тогда наступила,
Силу внука Даждьбога пустынная степь поглотила.

Встала Дева-обида у древнего края Трояна,
Лебединые крылья над морем подняв из тумана.

Плеском крыльев она времена золотые прогнала,
Уж князья на врагов сообща не идут, как бывало.

Стали спорить они, кто постарше, а кто помоложе,
Брату брат говорил: «То мое, да и это мое же».

То, что малым считалось,—
Великим теперь называли,
На себя же самих, друг на друга крамолу ковали.

А враги приходили, где не было их и помину...
О, далече, князь Игорь,
Завел ты на гибель дружину.

Не воскреснет она, соколиным разбужена взглядом.
Бродят Карна и Жля по Руси с поминальным
обрядом.

Плачут русские жены, унять свое горе не в силах:
«Уж ни мыслью помыслить,
Ни думою вздумать нам милых,

Не глядеться в их очи
Под сладостный говор дубравный,
А уж златом и серебром не позвенеть и подавно...»

Стонет горестно Киев,
Чернигов с ним делит несчастье.
Разлились по Руси, словно полые реки, напасти.

А князья на себя, друг на друга крамолу ковали,
А поганые шли, данью поле и лес облагали.

11

Так два Святославича, два брата,
Захмелевших на пиру кровавом,
Разбудили степняков проклятых,
Усмиренных старым Святославом.

Князь — отец их — мудр был и в отваге
Приводил на степь полки без счета,
Притоптал пригорки и овраги,
Иссушил потоки и болота.

А Кобяка-хана, что на го́ре
Всей Руси повсюду рыскал зверем,
Подхватил, как вихорь, в лукоморье
И забросил в Киев, в княжий терем.

Потому-то греки, и морава,
Да и все иные чужестранцы
Восхваляют князя Святослава,
А над сыном рады посмеяться.

Игорь русским золотом усыпал
Дно Каялы, войска не жалея,
Сам же из седла княжого выпал,
Пересел рабом в седло кащея!

С той поры не слышно песен в селах
И не видно городов веселых.

12

Снился Святославу смутный сон
В стольном граде в тереме высоком,
И, собрав бояр, поведал он,
Что узрел во мраке вещим оком.

Говорил, ночную тень гоня,
Голосом тревожным и усталым:
«На кровати тисовой меня
Одевали черным покрывалом.

Дали синего вина хлебнуть,
Смешанного с горькою отравой.
Крупный жемчуг сыпал мне на грудь
Из колчана половчин лукавый.

Льнула к сердцу моему тоска,
Приготовиться веля к потерям,
Я взглянул и вижу: нет князька,
Что венчал мой златоверхий терем.

Я не мог тревоги превозмочь,
Что стояла у моей постели,
И кричали вороны всю ночь,
К синю морю надо мной летели».

И бояре отвечали: «Князь,
Изнемог ты, о Руси печалясь,
С отчего престола, не спросясь,
В степь два сокола твоих умчались.

Захотели спесь с поганых сбить
Да ни с кем удачей не делиться,
Град Тмуторокань себе добыть
Иль хотя б донской воды напиться.

Только удаль кровью изошла,
Степь со всех сторон на них полезла,
Подрубили соколам крыла,
А самих опутали в железа.

Так два солнца в день злосчастный тот,
Два столба сияющих погасли,
Так в пучину помутневших вод
Канули два месяца, два ясных.

Пала честь, бесчестье разбудив,
И неправда верх взяла над правдой,
И на Русь во мраке прянул див —
Черный вестник из орды проклятой.

Вновь узнала Русь, похолодев,
Топот половецкого набега,
И запели хоры готских дев,
Заплясали у морского брега.

Славят время Бусово они,
Золотом позванивая русским,
А для нас текут в печали дни,
А для нас и небо стало тусклым».

13

И тогда, над сном своим восстав,
Оглянувшись на былое снова,
Изронил златое Святослав,
На слезах замешенное слово.

Так сказал он: «О мои сыны,
Игорь-князь, буй-Всеволод! Как рано,
Жаждой ратной славы смущены,
Вы в поход отправились на хана.

В бой вступили вы в недобрый час,
Кровь врагов не к чести проливали,
Хоть сердца отважные у вас
Скованы из самой лучшей стали.

В правом деле были не правы,
Я себя утешить не умею.
Что же, что же сотворили вы
С сединой серебряной моею?

Ярослав черниговский, мой брат,
Видно, уж не властен над князьями,
А ведь он-то силами богат,
Ратями, что в бой стремятся сами.

Татраны и шельбиры его,
Ольберы, ревуги и топчаки
Без щитов справляли торжество,—
Засапожный нож служил им в драке.

Перед ними шла во всех боях
Слава многозвучная их дедов,
И бежал от грозных кликов враг,
В первой схватке ярость их изведав.

Вы ж решили, покидая дом,
Позабыв, что Русь всего дороже:
«Славу прошлых дней себе возьмем,
Славу будущих поделим тоже».

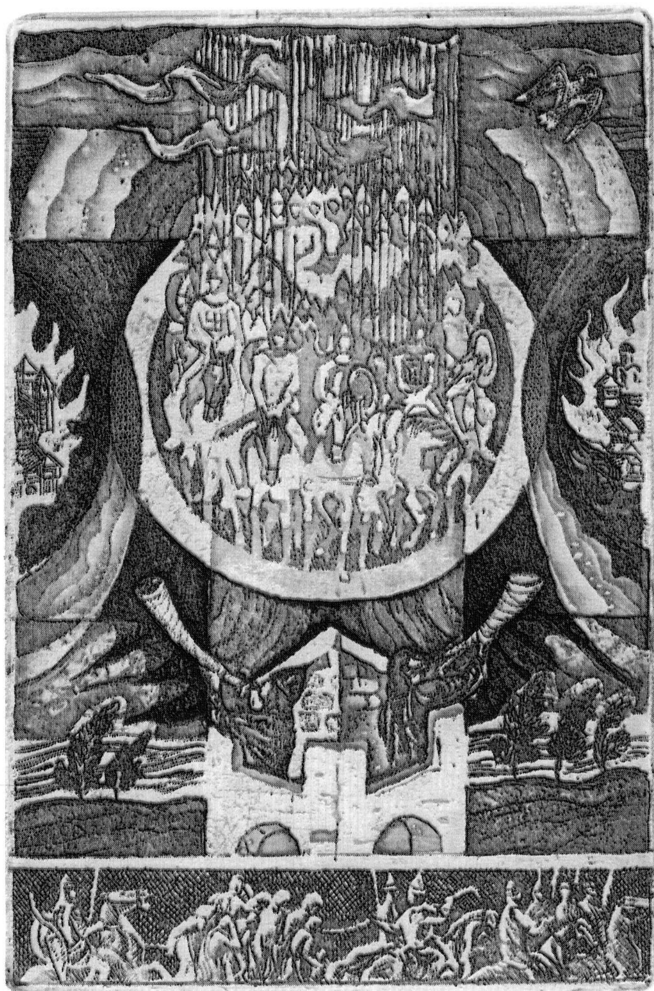
Диво ль старцу сбросить с плеч года?
Сокол тот, что в линьке побывает,
Не позволит разорить гнезда,
Хищных птиц он высоко взбивает.

Но беда — забыл о брате брат,
И пойти на ворога мне не с кем.
Русичи у Римова кричат,
Преданные саблям половецким.

Зашумел на пажитях бурьян,
Разрастаясь буйно вместо хлеба,
А Владимир изошел от ран,—
Горе сыну доблестному Глеба!

14

Великий княже Всеволод! Неужто
И мыслью не помыслишь ты о том,
Что братская любовь твоя и дружба
Могла бы Киев заслонить щитом.

Ведь если б ты привел подмогу кстати,
Несдобровать бы лютому врагу.
Шли б девки-половчанки по ногате,
А пленники по резани в торгу.

Ты веслами разбрызгать можешь Волгу,
Ты вылить Дон шеломами готов,
И, словно копья, мечешь верных долгу
Своих подручных — Глебовых сынов.

А вы, буй-Рюрик и Давид, забыли,
Как вы мужали в схватках боевых,
Где ваши воины сплеча рубили
И плавали в крови шеломы их?

Те воины, что турами рычали
Под саблями врага в чужом краю.
Припомните ж все это в дни печали,
Не посрамите молодость свою.

Вступите в злат стремень и удалую
Дружину кличьте, как на торжество,
За нашу землю Русскую родную.
За все обиды времени сего.

15

Князь Ярослав,
ты назван Осмомыслом,
Тебя всегда мы верным братом числим.
Далече виден Галич твой богатый.
Железной ратью ты подпер Карпаты.
Нет королю в твои пределы входа,
Твой ключ закрыл дунайские ворота,
За облака твои взметнулись башни,
Ты гонишь грозы на луга и пашни
И, Киеву ворота открывая,
Вершишь свой суд на берегах Дуная.
С отцовского престола мечешь стрелы
В заморские султановы пределы.
Стреляй же, княже, в половцев поганых
За землю Русскую, за Игоревы раны.

16

А ты, Роман, и ты, Мстислав?
Всегда вас подвиги манили.
Превыше зелени дубрав
Свои раскинули вы крылья.

На всех ветрах паря в пути,
Родной вскормленные долиной,
Вы птиц стремились превзойти
Своей отвагой соколиной.

Есть молодцы у вас для битв
В шеломах кованых латинских.
Под их стопой земля дрожит
В пределах близких и не близких.

Литва, Ятвага с Хиновой
Не раз сдавались вам на милость,
И половчане головой
Под ваши сабли преклонились.

Но свет князь Игоря погас
У половецкого кочевья,
В печальный час, в бедовый час
Листву осыпали деревья.

У Роси, у Сулы-реки
Лицо зари слеза туманит.
Добычу делят степняки,
А войско Игоря не встанет.

Зовет вас честь, князья, туда,
Где синий Дон грустит в тумане.
Птенцы Олегова гнезда
Легли одни на поле брани.

17

О храбрые Мстиславичи мои,
Ингварь и Всеволод,— вас, шестикрыльцев, трое.
Всегда вели вы честные бои,
А не хитрили, братьям козни строя.

Свое по правде каждый получил,
Никто ничем вас попрекнуть не может.
Чего ж вы ждете? Иль не стало сил,
Иль общая печаль вас не тревожит?

Возьмите копья ляшские скорей,
Колчаны ваши и щиты багряны
И отомстите воронью степей
За землю Русскую, за Игоревы раны».

18

Уж к древним переяславльским воротам
Не серебро, а муть несет Сула.
Уж и Двина по топям и болотам
Под вражий гомон к Полоцку пошла.

Давно врагу не грозны полочане,
Не соберут для новой рати сил.
В последний раз князь Изяслав мечами,
Рубясь с Литвой, в шеломы позвонил.

То славу деда своего Всеслава
Он приласкал в том поле наяву,
А сам, умывшись пеною кровавой,
Свалился на пожухшую траву.

Приласканный литовскими мечами,
Навек с землей любимой обручась,
Сказал, печально поводя очами:
«Не вся ль с тобой твоя дружина, князь...

Ее уж птицы крыльями накрыли,
На ранах звери вылизали кровь...»
А братья долг свой воинский забыли,
И умер князь один среди врагов.

В тиши сквозь золотое ожерелье
Ушла его жемчужная душа.
Умолкли песни, струны отзвенели,
Лишь трубы воют, вопль тоски глуша.

Вы, внуки Ярослава и Всеслава,
Склоните стяги гордые свои.
Не по плечу вам дедовская слава,
Не по плечу бывалые бои.

Не сами ль вы, растратив в распрях силы,
Полки поганых в отчий край ввели,
И терпит Русь обиды и насилья
От Половецкой воровской земли.

19

Был седьмой Троянов век, и был
Князь Всеслав, что хитрость сделал силой,
В я́ром сердце унимая пыл,
Загадал он о девице милой.

Сам коню заправил удила
И помчался в Киев златоглавый,
Но коснулся княжьего стола
Только кончиком копья, лукавый.

В ночь бежал из Белгорода вон,
Словно зверь, почуявший тенета,
А к утру своей секирой он
Новгородские открыл ворота.

Славу Ярославову расшиб,
Ко всему, что пахнет смутой, чуток,
Волком сквозь дремучий вой и шип
Прянул на Немигу из Дудуток.

На реке Немиге молотьба,
А цепы из харалужной стали.
На току широком не хлеба —
Человечьи головы лежали.

Веяли не зерна на посев,
А от тела душу отделяли.
Шла река, от крови покраснев,
По полям, где кости прорастали.

Днем Всеслав суды свои вершил,
Для князей урядчиком был строгим,
А в ночи, исполнен дивных сил,
Рыскал по неведомым дорогам.

Солнцу путь не раз пересекал,
Серым волком обратясь в тумане,
Вечерком он Киев покидал,
Чтоб встречать рассвет в Тмуторокани.

В Полоцке звонили на заре
Для него заутреню в Софии,
А уж он на киевской горе
Слышал переливы золотые.

Только хитрость князя не спасла,
Удальство не помогло Всеславу,
Знал он в жизни беды без числа,
Пил он вместо радости отраву.

Про него сказал Боян тогда,
Знавший правду и в большом, и в малом:
«Час пробьет, от божьего суда
Не уйти ни хитрым, ни удалым».

...Стонет Русь у всех своих дорог,
Вспоминая то, что сердцу свято.
Старого Владимира не мог
Пригвоздить никто к его палатам.

Он всегда, как исстари велось,
Был со всеми вместе в поле ратном,
А теперь полощат стяги врозь,
Копья тоже врозь летят, о братья!

20

На заре, на зорьке рано-рано,
Со своей тоской наедине,
Плачет, причитает Ярославна
На путивльской городской стене:

«Я взовьюсь кукушкой бесприютной,
На Дунай далекий полечу,
Где-нибудь в Каяль-реке попутной
Свой рукав бобровый омочу.

Наяву ль, во сне ли в час туманный,
В той ковыль-траве, в степном дыму,
Оботру запекшиеся раны
Милу другу, князю моему...»

Так за всех, кто из чужого края
Милых ждет, вздыхая в тишине,
Плачет Ярославна, причитая
На путивльской городской стене.

«Ветер, ветер, почему, могучий,
Ты забыл старинное родство,
Вражьих стрел зачем ты мечешь тучи
На дружину князя моего!

Мало, что ль, за облаками мчаться.
Гнать по синю морю корабли.
Для чего ж мое ты отнял счастье,
Разметал в глухой степной дали?»

Так, горючих слез не утирая,
В ранней рани далеко слышна,
Плачет Ярославна горевая,
Причитает на стене одна.

«Солнце, дважды светлое и трижды,
Тает мгла перед тобой, как дым,
Всем тепло отрадное даришь ты,
Что же с милым сделало моим?

Ты жарой полки его спалило,
Половецкой рати помогло,
Луки храбрых русичей скрутило,
Заперло колчаны, как назло».

Так, вплетая голос в шум дубравный,
В камышиный шелест над рекой,
Плачет, причитает Ярославна
На стене путивльской городской.

«Днепр-Словутич! Горных кряжей камень
Ты пробил и в степи путь открыл,
Святослава с верными полками
На полки Кобяковы носил.

Так неужто ты, родной, допустишь,
Чтоб текли мои в печали дни.
Успокой мне сердце, Днепр-Словутич,
Сохрани мне друга и верни...»

21

Столб над морем завился
И пошел без дорог.
Как уйти из полона,
Указует сам бог.

Меркнут зори степные,
Мрак травой шелестит.
Игорь думает думу,
Игорь спит и не спит.

В мыслях снова и снова
Мерит путь беглеца,
Путь от синего Дона
До родного Донца.

Вот уже за рекою
Свистнул Овлур в тиши,
Значит, кони готовы,
Значит, время — спеши.

Русский князь не загинет
В половецком плену...
И рванулися кони,
Унеслись в тишину.

Докатился до стражи
Частый дробот копыт.
На стану половецком
Все шумит и гремит.

Князь, услышав погоню,
Горностаем скакнул,
Белым гоголем с лету
В темный омут нырнул.

Вновь, ни праха, ни пота
Не стирая с лица,
Мчится скоком и летом
К луговинам Донца.

Вьется соколом в небе
Все быстрей и быстрей,
На обед добывает
Лебедей и гусей.

Вьется соколом Игорь,
Овлур волком бежит.
Пали борзые кони,
Медлить степь не велит.

22

По берегам Донца звенит камыш:
«Ты все сердца, о князь, возвеселишь.
Сломает Русь молчания печать,
Тебя в распевах станет величать.
А хан Кобяк, что завистью набряк,
С тоски-досады скроется во мрак...»
Князь Игорь отвечает: «О Донец,
Не ты ли жажду утолил сердец!
Ты князя нес на ласковой волне,
Усталого лелеял в тишине.
Стелил ему постель из трав густых
На берегах серебряных своих,
В ночи туманом теплым одевал,
В тени от снов тревожных укрывал.
Ты чайкой на воде его стерег,
Пролетной уткой вести слал с дорог.
А вот река Стугна не такова:
Она чужими водами жива,
Кичливо в самом устье разлилась
И тешится любой добычей всласть.
Спроси: зачем в избытке юных сил
Князь Ростислав загублен ею был?..
По нем в тиши и дни и вечера
Тоскует мать на берегу Днепра,
И клонятся, печалью налиты,
К сырой земле и травы, и цветы».

23

То не сороки растрещались
На всю ковыльную сторонку,
Нет, то Кончак и Гзак помчались
За князем Игорем вдогонку.

Сорок уже не слышно боле,
Замолкли галки и вороны,
А соловьи поют на воле,
Зовут рассвет в росе ядреной.

И Гзак сказал Кончаку: «Если
Порвалась цепь — ищи, где тонко.
Умчался сокол в поднебесье —
Пронзим стрелами соколенка».

Кончак ответил Гзаку: «Если
К гнезду родному сокол мчится,
Не лучше ль соколенка с песней
Опутать красною девицей»

А Гзак опять: «Тогда не станет
Ни соколенка, ни девицы.
Того и жди, что в нашем стане
Начнут нас бить чужие птицы».

24

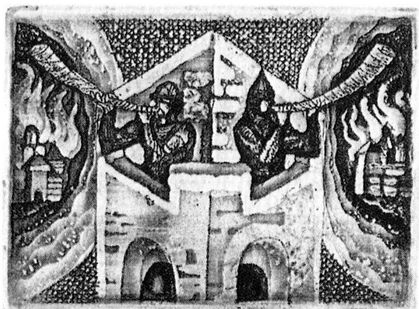
Сказал Боян, свидетель многих сеч,
Умевший правды вéщей не бояться:
«Жить невозможно голове без плеч,
Беда плечам без головы остаться».

Без Игоря вздыхала тяжело,
В тревожной мгле томилась Русь бессонно,
Но снова солнце на небо взошло:
Князь Игорь возвратился из полона.

По селам вьется хороводов вязь,
Девичьим песням подпевают рощи.
Боричевым подъемом едет князь,
Спешит он помолиться Пирогощей.

Тут, честь князьям по старшинству воздав,
О молодых пускай рокочут струны.
Будь здрав, князь Игорь, Всеволод, будь здрав,
И ты, Владимир Игоревич юный.

Живите и не ведайте обид,
Друг другу помогайте нелукаво.
Всем, кто за землю Русскую стоит,
Князьям и верной их дружине — слава!

СЛОВА АБ ПАЛКУ ІГАРАВЫМ

Переклад на білоруську мову Янки Купали

Ці не добра было бы нам, брацці,
Старадаўнымі словы пачаці

Сказ аб Ігара трудным паходзе,
Святаславіча-князя прыгодзе?

А пачацца сягачасным ладам
Песні той,— не Баянавым складам!

Бо Баян чарадзейны, як песняй
Захацеў каму пеці пачэсне,

Расцякаўся ён мысляй па дрэву,
Шэрым воўкам па полі-пасеву,

Сізакрылым арлом пад аблокі,—
Так захопліваў свет ён далёкі!

Помніў ён бо, як кажуць, старыны
І разрухі ўсе даўных часінаў.

Выпушчаў дзесяць сокалаў радам
Ды на белае лебедзяў стада,

А якая з іх сокалу ўпала,
Тая першая песню пяяла

Ці старому тады Яраславу,
Ці харобраму князю Мсціславу,

Што у борцы зарэзаў, як згледзеў,
Перад войскам касожскім Радзедзю,

Або краснаму пела Раману
Святаславічу ў хвалу й пашану.

Але, брацці, не сокалаў дзесяць
Выпушчаў ў свет Баян з пералесіц

На лябяжае стада, бы ў байцы,—
А ён клаў свае вешчыя пальцы

На пявучыя струны, а тыя
Пелі славу князям, як жывыя.

Дык пачнем жа мы, брацці, сказ гэты
Ад старога Ўладзіміра летаў

Да сучаснага Ігара-воя,
Што скуў розум свой сілаю ўдвое,

Навастрыў сваё сэрца адвагай,
Барацьбянай напоўніў дух смагай

І павёў цераз сёлы і вёскі
Свае дужыя, храбрыя войскі

На зямлю палаўчан, на змаганне
Ды за Рускай зямлі бытаванне!

2

Як зірнуў тады Ігар на сонца,
Бачыць — цемра зацмення бясконца

Яго войска пакрыла, як сажай.
Тут дружыне сваей ён і кажа:

«Ой вы, брацці мае і дружына!
Лепей будзе, каб кожны з нас згінуў,

Чымся быць усім нам у палоне.
Сядзьма ж, брацці, на быстрыя коні

Ды на Дон сінявокі паглянем!»
На вум князю залегла жаданне:

Не зважаючы з неба варожбаў,
Сягнуць Дона вялікага ложбаў.

«Вось хачу,— кажа,— вострую дзіду
Заламаць за бяду і абіду

Аб канец палавецкага поля;
Хачу з вамі, русіны, за волю

Палажыць сваю голаў да скону
Ці напіціся шоламам Дону».

О Баяне, часінаў мінулых
Салавейка! На струнах бы чулых

Ты апеў бы паход слаўны гэны,
Імкнучы, салавейча нязменны,

Па выдумнаму дрэву далёка,
Дасягаючы духам аблокаў,

Часаў даўных звіваючы й новых
Сваёй славай абедзве паловы,

След Траянавы сочачы, скоры,
Цераз поле, даліны, на горы!

Ты бы песню тады аб набегах
Спеў для Ігара, ўнука Алега:

«Ой, не сокалаў несла віхурай
Цераз поле шырокае бура!

А каціліся галіцы стадам
Да вялікага Дона з нападам...»

Ці запець было, вешчы Баяне,
Ўнуча Велеса, гэта пяянне:

«Коні рзуць за Сулою-ракою,—
Слава ў Кіеве звоніць з зарою!

Чутны трубы з Навагрода,
Стаяць сцягі у Пуціўлі;
Ігар брата Ўсевалода
Жджэ прыходу кожнай хвілі».

І прыйшоў брат і казаці
Стане буй-тур Усяволад:
«Ты ў мяне адзін, мой браце,
Свет мой светлы, Ігар-волат!

Мы з табой абодва сённі
Святаслававыя дзеці,
Дык сядлай свае, брат, коні,
Коні быстрыя, бы ўспеці.

А мае напагатове
Ўжо, як знаеш, асядланы
Яшчэ ўперад у дуброве,
Каля Курска, раным-рана.

А мае ж куршчане любы
Табе ведамыя кметы:
Пад гудамі гулкіх трубаў
Спарадзіліся ў дасветы.

Гадавалі іх шаломы,
А канцом дзіды ўскармлёны,
Шляхі ім усе вядомы
І знаёмы яры, склоны.

Ў іх нацягнутыя лукі,
Нарыхтаваныя стрэлы;
Шаблі вострыя у рукі
Пахапалі, дзержаць смела.

Як ваўкі сівыя ў полю,
Самі мчацца ў бой крывавы,
Каб здабыць сабе чэсць, волю,
Каб прыдбаці князю славы!»

Князь Ігар тады ў залатое сядло
Сеў і паехаў па чыстым разлогу,
А сонца на небе, згасіўшы святло,
Цемрай яму заступіла дарогу.

Ноч, стогнучы жудкія грозьбы яму,
У полі маркотным птушшо разбудзіла,
А выцце звярынае ў гэтую цьму
У стада пужлівае птахаў тых збіла.

Паверх лесу кліча ўжо чарамі Дзіў,
Слухаці кажа зямлі незнаёмай —
Корсунь, Памор'е і Сураж зацьміў,
Волзе, Пасуллю папутаў заломы.

Кажа й табе яго слухаць, балване,
Што разбаярыўся ў Тмутаракане!

А полаўцы шляхам пабеглі нябітым
К вялікаму Дону, як зверы, жудосна;
Калёсы у поўнач крычаць іх адны там,
Маўляў, тыя лебедзі, спуджаны сосну.

Вось Ігар-князь к Дону вядзе сваіх вояў,
А птахаў яго бяда сочыць па суччы;
Ваўкі па бярлогах варожаць благое,
І брэшуць лісіцы на шчыты бліскучы.

Арлы заклікаюць звяр'ё клекатаннем
Збіраць на пабоішчы косці людскія...
О рускае племя! Далёкім сяганнем
Ты ўжо перайшло рубяжы палаўцкія.

Доўга ў мроку ноч танула,
Зараніца світ збліжала,
Поле мглою зацягнула,
Ранне жніва сваё жала.

Сціхнуў свергат салаўіны,
Узбудзіўся гоман галчы...
О харобрыя русіны!
Прад навалаю паганчай

Загародзілі шчытамі
Вялікае тое поле,
Здабываючы чэсць самі,
А для князя славы болей!

3

А во ў пятніцу рана стапталі
Палавецкае войска паганае;
Ў полі стрэламі там засвісталі,
Загулялі пабеду праслаўную.

Ўзялі красных дзяўчат палавецкіх
І папоны, аксаміты, золата —
Ўсё, што ўпала да рук удалецкіх,
Што бітвой не было ў попел змолата.

Палавецкім багаццем — плашчамі,
Кажухамі, тканінай залотнаю —
Памасцілі масты пад нагамі,
Загацілі праходы балотныя.

Сцяг чырвоны, дзіда серабрана
І бунчук, па абычаю добраму,
Ў нагароду за славу, за раны
Святаславічу, князю харобраму!

Дрэмле Алега харобрае
Ў полі на шчытах гняздо.
Ой, заляцела, адважнае,
Дужа далёка яно!

А не было ж яно зроджана
Ў крыўду нікому нідзе —
Ні быстракрыламу крэчату,
Ні сакалу, ні бядзе

І ні табе, палаўчаніне,
Чорны паганы груган.
Крыўдзе тваёй не спакорыцца
Вольны Алегавы стан.

Гза бяжыць шэрым воўкам
Там па полі па дзікаму,
А Канчак яму сцежку
Значыць к Дону вялікаму.

На другі дзень вельмі рана
Над зямлёй крывавы зоры
Світ усходні абвяшчаюць,
Хмары чорныя йдуць з мора.

Сонцы два прыкрыці хочуць,
Як дзве ясныя заранкі,
А во ў хмарах гэных чорных
Ззяюць сінія маланкі.

Быці вялікаму грому
Над каласамі паспелымі;
Дожджу ісці каляному
З Дона вялікага стрэламі.

Тут паламаціся дзідам
Па-над Каял-ракі доламі,
Тут пашчарбаціцца шаблям
Аб палавецкія шоламы.

О зямля Руская! З славай
Вoi твае маладзецкія
Перасягнулі далёка
Ўжо рубяжы палавецкія.

Вось ветры, Стрыбожыя ўнукі,
Павеялі стрэламі з мора
На храбрае Ігара войска,
Ўзгадована ў долі і ў горы.

Зямля і дудніць, і трасецца,
Цякуць памутнеўшыя рэкі;

Туман пакрывае ўсё поле,
А сцягі гамоняць: на векі!

Ідуць полаўцы ад Дона
І ад мора ўсплылі,
Войска рускае навокал
Нетрай абступілі.

Перагарадзілі поле
Шатанята клікам,
А харобрыя русіны —
Шчытамі і пікай.

Ой ты, яр-тур Усяволад!
Стаў у бoі забіякай:
Засыпаеш ты варожых
Стрэламі ваякаў.

І грыміш аб іх шаломы
Стальнымі мячамі;
Дзе ўпадзеш, тур, залатымі
Свецячы шчытамі,

Там кладуцца ў рад галовы
Полаўцаў паганых,
І аварскія шаломы
Шабляй пашчапаны.

Якая цана ранам, брацці, таму,
Хто забыўся жыцця яснаты,
На горад Чарнігаў хто ў боях забыў
І на бацькаў пасад залаты?

На мілую любу, Глябоўну сваю,
Яснавокую краску-жану,
На звычай, абычай прадзедаў стары,—
Хто ўсё гэта забыў у вайну?..

4

Былі слаўныя, дзеяў Траяна, вякі,
Прамінулі гады Яраслава,
І паходы Алега былі-працяклі —
Ўсё Алега з сыноў Святаслава.

Той Алег бо мячамі разруху каваў,
Па зямлі сеяў стрэлы разгонам.
Калі ў горадзе Тмутаракані ступаў
Ў залатое страмя ён са звонам,

Чуў здалёку той даўны трывожлівы звон
Яраслававы сын, Усяволад.
А Ўладзімір шторання, пакінуўшы сон,
Зачыняўся ў Чарнігава-горад.

А Барыса таго Вячаславіча,
Маладога і храбрага князя,
На апошні суд слава паклікала,
За якою ганяўся ў адвазе.

І навекі пасцелю зялёную
У каяльным заценні паслала —
Ўсё за крыўды, абіды Алегавы,
Што загубства разводзіў нядбала.

З той Каялы-ракі між угорскімі
Іпаходцамі сам палялеяў
Яраполк свайго бацьку да Кіева,
Да сялібы святое Сафеі.

Пры Алегу тады Гарыславічу
Моц было міжусобіц, няладаў;
Жыццё гінула ўнука Дажджбожага,
Люд свой век скарачаў ў княжых звадах.

На зямлі тады Рускай узбуранай
Рэдка пеў аратай за сахою,
Груганнё зато часта пагрумквала,
Ў полі дзелячы труп між сабою.

А на ежу ляцеці збіраючысь,
Галкі гоман заводзілі й гулі.
Так было ў тыя войны й пабоішчы,
А такіх бітваў слухам не чулі!

5

Ад раніцы да вечара,
Ад вечара да раніцы
Лятуць стрэлы гартоўныя,
Грымяць мячы аб шоламы,

Трашчаць дзіды сталёвыя,
Шумяць харугві стужкамі
Сярод палёў няведамых,
Сярод зямель палоўцавых.

Зямля тая ўчарнелая,
Пабітая капытамі,
Касцямі ўся пасеяна,
Крывёю ўся палітая.

Вялікай абхапілася
Зямля тугою Руская.

Што там шуміць, што там звініць
Рана йшчэ перад зарою? —
Ігар палкі ўводзіць свае:
Жаль яму Ўсеўлада-брата.

Біліся дзень, дзень і другі,
Трэцяга дня пад палудня
Сіла змагла, сіла лягла,
Рухнулі Ігара сцягі.

Тут два браты разлучыліся
На беразе быстрай Каялы,
Тут не хапіла крывавага
Віна ды ў гульні небывалай.

Тут пір дакончылі храбрыя
Русіны — недарма набеглі,—
Сватоў спаілі, а самі там
За Рускую зямлю палеглі.

Ў полі далёкім ад жаласці
Маркотна ные травіца,
А пад тугой цяжкай дзерава
К зямлі сірацінай хіліцца.

6

Во, невясёлая, брацці, гадзіна настала!
Сілу пустыня прыкрыла ўжо грознай навалай:

Крыўда паўстала у ўнука Дажджбожага сілах,
Дзевай яна на Траянаву землю ўступіла,

Крыллем лябяжым па моры ўспляснула, а ў Доне
Плюскатам спудзіла шчасныя часы ў бяздонні.

Князевы споркі — людзям ад паганых загуба;
Стаў гаварыць брат да брата са злосці, нялюба:

«Гэта і гэна маё!» Ды пачалі казаці
Князі аб малым: «Во гэта вялікае, браце!»

А на сябе самі згубства каваці няўстанне...
Скрозь жа на Русь набягалі з пабедай пагане.

О, як далёка сакол заляцеў ў гэну пору,
Птушак пужлівых збіваючы,— к сіняму мору!

А ўжо адважнага Ігара войска не ўскрэсіць!
Па ім Карына заклікала, гледзя на месяц.

Жэля па Рускай зямлі панясласе з трывогай,
Смагу наводзячы людзям у полымя рогу.

Жоны заплакалі рускія ў жальбах нябылых:
«Ўжо нам ні мысляй памысліць мужоў сваіх мілых,

Ані падумаці думай, ні вочмі сваімі
Іх азіраць на пуховай пасцелі жывымі.

Срэбрам і золатам тым пагатове ніколі
Нам не пацешыцца ў долі, самотнае долі!»

І застагнаў жа, о брацці, грод Кіеў тугою,
А той багаты Чарнігаў — напасцю благою!

Журба па Рускай зямлі разлілася разводдзем,
Ды пацякла ненасытная жальба ў народзе.

А на сябе самі князі загубства кавалі,
А тут паганыя самі адны не чакалі,

Панаваліўшысь на Рускую землю з пабедай,
Дань вымагалі па белцы з двара даўным следам.

Тыя бо два Святаславічы, храбрыя воі —
Ігар, Ўсяволад — няпраўду збудзілі сабою,

Што быў прыспаў іхні бацька, той грозны, вялікі
Кіеўскі князь Святаслаў. Ён жа не для прылікі

Грозьбаю быў над варожымі сіламі злымі
З войскам харобрым сваім і мячамі стальнымі.

На Палавецкія зямлі нагой наступіўшы,
Узгоры і яры пакуль не стаптаў, стуль не выйшаў.

І замуціў там азёры і рэкі ў чаротах,
І засушыў там крыніцы і дрыгвы-балоты.

А паганага Кабяка з узлучыны морскай,
Як бураломнае віхрышча, выхапіў дзёрзка

Ад тых палкоў палавецкіх, жалезных, агромных,
Ажно зваліўся Кабяк ў Святаслава харомах!

Тут венедыйцы і немцы, тут грэкі й маравы
Славу вялікую дружна пяюць Святаславу.

Ігара каюць, нашто патапіў ён багацце —
Ў донні Каялы-ракі палавецкай загаціў,—

Золата рускага ўсыпаўшы там вельмі многа.
Там жа князь Ігар ссаджаўся з сядла залатога

Ды на сядло ўжо нявольніка ціха садзіўся.
Ў горадах сцены занылі, шум-гоман спыніўся.

7

А на горах у Кіеве гэтае ночы
Святаславу прысніўся сон смутны, прарочы:

«Адзявалі мяне,— кажа,— звечара зморна
На цісовай кравацi пасцілкаю чорнай;

Віно сіняе чэрпалі мне, бы ў вяселлі,
А ў віне тым благое намешана зелле.

А з пустых палавецкіх каўчанавых жэрлаў
Мне на грудзі там сыпалі буйныя пэрлы,

Ды так песцяць мяне. А ўжо дошкі ў праломах
І без скрэп на маіх златаверхіх харомах.

Усю звечара ноч груганнё грумкацела,
На балонь каля Плеснеска ўжо даляцела,

Пабыло на балоцістых нетрах Кісані
І да сіняга мора няслося на ранні!»

І казалі на гэты сон князю баяры:
«Ўжо туга, княжа, розум адзела твой хмарай!

Гэта з бацькава так залатога пасаду
Сакалы два зляцелі сачыці прынаду —

Горад Тмутаракань пашукаці з разгону
Або ўдоваль напіціся шоламам Дону.

І ўжо сокалам гэным шаблямі паганых
Пападсечана крылле на дзікіх палянах,

А саміх у жалезныя спуталі путы.
Ў трэці дзень патануў свет у цемрадзі лютай:

Сонцы два пацямнелі, слупы агнявыя
Згаслі два, з імі месяцы два маладыя.

Святаслаў і Алег апрануліся цьмою,
І на моры яны патанулі абое,

І вялікай буянасці хану дадалі.
Цьма пакрыла святло на рацэ на Каяле,

А па Рускай зямлі, як гняздо тое рысяў,
Чарадою скрозь полаўцы параспаўзліся.

Ўжо ўзнялася над хвалай благая пахула,
Ўжо насілле над воляй уссела-сагнула,

І ўжо рынуўся Дзіў на зямлю на прыселлі.
Вось бо гоцкія красныя дзевы запелі

На пахілістым беразе сіняга мора,
Рускім звонячы золатам, сочачы зоры.

Ўсё пяюць яны Бусавы часы і справы
Й Шараканавай помсты лялеюць праявы.

А ўжо мы во, твая маладая дружына,
Больш не знаем з табою вясёлых часінаў».

Тады вялікі Святаслаў
Азваўся словам залатым,
Змяшаным з горкімі слязьмі,
І так сказаў баярам тым:

«О сыны мае, Ігар і Ўсевалад!
Рана пачалі крышыці
Мячамі зямлю Палавецкую,
А сабе славу сачыці.

Але толькі не з чэсцяй уходалі,
Бо вы не ў чэсці і хвале
На тым полі далёкім паганскую
Кроў на зямлю вылівалі.

Вашы сэрцы ў сталь крэпка закованы —
Ўзброены гартам адвагі,
Але што ж натварылі сівізне вы
Тамка маёй без развагі?

Не даждалі багатага й сільнага
Брата майго Яраслава

На падмогу з яго мнагавоямі,
З войскам чарнігаўскім бравым.

А ваякі яны ўсе сусветныя:
Там і магуты, й шальберы,
І татраны упобач з равугамі;
Там тапчакі і альберы.

А яны бо з нажмі захаляўнымі
І без шчытоў б'юцца жвава —
Пабяждаюць палкі толькі клікамі,
Звонячы прадзеднай славай.

Але вы там сказалі: «Мужаймася
Самі з сваімі мячамі!
Славу самі захопім пярэднюю
Й з задняй падзелімся самі».

А ці ж дзіва тут, брацці, вялікае
Памаладзеці й старому!
Калі сокал у годах — ён высака
Птушку ўзбівае ад дому;

Не папусце гнязда свайго роднага
Ў крыўду, як бача трывогу.
Але гора ўсё ў тым, што во буйныя
Князі ўжо мне ў непадмогу:

Тыя часы ў нішто абярнуліся.
Вось бо ля Рымава зрана
Пад шаблямі крычаць палавецкімі,
А Ўладзімір — у ранах!

І туга, і нуда сыну Глебаву,
А ўсё з таго, што крышыці
Не ў час шлі зямлю Палавецкую,
А сабе славу сачыці!..»

8

О княжа вялікі, Ўсяволадзе!
Ці не думкай табе б прыляцеці
Здалёку, каб трон-пасад бацькавы
Залаты ўберагчы ў ліхалецці?

Распырскаць бо можаш ты вёсламі
Мнагаводную Волгу на бокі
І можаш сваімі шаломамі
Да дна вычарпаць Дон сінявокі.

Как быў ты, была бы нявольніца
Па адным, а не болей, нагаце,
А з ёй і нявольніка кожнага
Па разане маглі бы купляці.

Ты можаш бо зводдалі, насуха,
Над шырокімі бітваў палямі
Жывымі страляць самастрэламі,
Тымі ўдалымі Глеба сынамі.

Ты, Давід, і буй-Рурык! Не вашыя ж гэта
Пазалочаны шоламы гэнага лета

У крыві, бы ў рацэ рыбы, плавалі цінай?
Ці ж не ваша адважная колісь дружына,

Маўляў, туры, рыкае ў няведамым полі,
Гартаванымі шаблямі ранена ў волю?

Уступіце, сябры, ў залатыя страмёны
За ўсю крыўду вялікую часаў сягонных

І за Рускую зямлю, за Ігара раны,
Святаславіча буйнага — здзекі ў паганых.

Яраславе Асмомысле Галіцкі! Кутам
На пасадзе высока сядзіш златакутым.

Ты сваімі палкамі жалезнымі ўвышы
Падпёр горы угорскія, шлях заступіўшы

Каралю, й, зачыніўшы вароты Дунаю,
Цераз воблак шыбаючы берамы з краю,

Да Дуная суды свае судзячы спраўна!
Твае грозьбы па землях цякуць мнагаслаўна!

Адчыняеш ты Кіеву насцеж вароты
Ды з свайго залатога пасаду адно ты

Султаноў за зямлямі страляеш няслаба.
О, страляй, княжа, ў сэрца паганага раба

Канчака за зямлю Русь, за Ігара раны,
Святаславіча буйнага — здзекі ў паганых!

А ты, буйны Рамане, і ты, Імсціславе!
Думка храбрая носіць ваш розум па справе,

Плывіцё вы на справу з адвагай, высока,
Быццам сокал на ветрах, лунаючы лёгка.

Птаха хочучы сходаць у бітвах з вятрамі,
Ёсць бо ў вас пад лацінскімі йшчэ шаламамі

І з жалеза наперснікі, з іхняга звону
Ўжо затрэсліся землі й шмат розных старонаў —

Палаўчане, Хінова, Літва, Дарамела, Яцвягі,—
Свае кінулі ў полі і дзіды, і сцягі

І галовы свае нахілілі пад тыя
Вашы, князі, магутныя мечы стальныя.

Але ўжо, княжа Ігар, бліск сонца сцямніла,
Не на добрае й дзерава лісць свой згубіла!

Во па Росі й Суле гарады падзялілі.
А ўжо Ігара войска не ўскрэсіць у сіле!

Дон цябе, княжа, кліча, ждучы твайго следу,
І князёў заве іншых к сабе на пабеду.

Во харобрыя князі Альговічы,— ў бойцы
Непамернай таей утамілісь малойцы.

Ўсяволад, Інгвар, Імсціславічы ўсе тры!
Не благога гнязда птахі хованы ў ветры,—

Сабе ўладу не ў шчасці ж пабедным прыдбалі?
Залатыя ў вас шоламы што заняпалі?

Што замоўклі ў вас ляцкія дзіды з шчытамі?
Полю загарадзіце вароты страламі

Вы за Рускую землю, за Ігара раны,
Святаславіча буйнага — здзекі ў паганых!

9

Ўжо бо Сула не цячэ ручаінай
К Пераяслаўлю быстрай, срабранай;
Дзвіна ўжо балотам цячэ безупыну
Да палаўчан, пад воклік паганаў.

Адзін Ізяслаў толькі, сын Васільковы,
Сам пазваніў мячамі сваімі
Аб шлемаў літоўскіх стальныя аковы,
Ускалыхнуўшы днямі былымі.

Свайму пераняў славу дзеду Ўсяславу,
Сам пад чырвоным шчытам пабіты
Мячамі літоўскімі, лёг на крывавай
З Хоццем траве. А кажа тады той:

«Дружыну тваю апранулі, князь, крыллем
Птахі, а зверы кроў палізалі!»
Не быў тут брат Брачыслаў, над кавыллем,
Ані другі — Ўсяволад. У жалі

Адзін ён жамчужную з храбрага цела
Выпусціў душу праз ажарэлле.
Заныла гамонка, вясёласць знямела,
Трубы ў Гародні смутна запелі:

«Яраслаўе і ўнукі вы ўсе Усяслава!
Апусціце ўжо сцягі свае,
Пахавайце мячы пашчарбаны, бо слава
Ужо дзедава вас не спаўе!

Вы бо сваркай сваёй напусцілі
Скрозь паганых па Рускай зямлі,
Па надзеле Ўсяслава, з чаго і насіллі
Ад зямлі Палавецкай пайшлі».

У сёмы Траянавы век
Уздумаў Ўсяслаў варажыць
Аб мілай дзяўчыне сабе,
Што з славай яго заручыць.

Пусціўшыся ў хітрыкі, ён
На борздага ўсеўся каня
І скочыў, памчаўся чым свет
Да Кіева-грода, да дня.

І кіеўскі дзідаю там
Пасад дакрануў залаты;
Ад іх скочыў зверам лютым
З Белгорада ў поўнач; тады

Ахутаўся сіняю мглой,
А раннем, узняўшысь да зор,
Навограду браму лязом
Сякераю насцеж адпёр.

Разбіў Яраслававу там
Прыдбаную славу мячом
І скочыў праз поле і лог
К Нямізе з Дудутак ваўком.

На Нямізе снапы сцелюць
Галавамі,
А молоцяць жа стальнымі
Іх цапамі.

На таку жыццё кладзецца
Неспадзейна,
І душу ад цела веюць
Безнадзейна.

Берагі ў крыві Нямігі
Па калені;
Не дабро на іх пасеяў
Сейбіт жменяй.

А былі яны гусценька
Ў процьмах вузкіх
Там засеяны касцямі
Сыноў рускіх.

Усяслаў-князь людзям суд судзіў,
Гарадамі князёў надзяляў,
А сам поначы, свету на здзіў,
Ваўкалакам ці воўкам гуляў,

Ён бо з Кіева да петухоў
Горад Тмутаракань дасцігаў
І вялікаму Хорсу без слоў
Воўкам шлях борзда перабягаў.

Таму ў Полацку рана званы
Пазванілі ў Сафеі святой
Да завутрані,— ён жа праз сны
Ужо ў Кіеве звон чуе той.

Хоць і вешчая, кажуць, душа
Ў дзёрзкім целе ягоным была,
Але часта бяды без нажа
Нацярпеўся, што доля дала.

Яму першаму вешчы Баян
І прыпеўку дасціпна зладжыў;
«Хітры, быстры, ні птах той быстран
Суду божага не пяражыў!»

О, стагнаці ўжо Рускай зямлі,
Як успомніць князёў з былых пор!
Ўладзіміра таго не маглі
Прыкаваці да кіеўскіх гор.

А цяпер яго сцягі нішто:
Адны Рурыку славу шумяць,
А другія — Давідавы ўжо...
Але стужкі іх розна вісяць.

10

Пяюць дзіды на Дунаі,
А ў Пуціўлі Яраслаўна
Безуцешнаю зязюляй
Наракае раным-рана:

«Паляту я ўдаль зязюляй
Па Дунаю за дубровы,
Памачу ў рацэ Каяле
Рукавок я свой бабровы.

І зляту да князя ў полі,
Дзе ў зялёнай лёг пасцелі,
Ды крывавыя ўтру раны
На яго магутным целе».

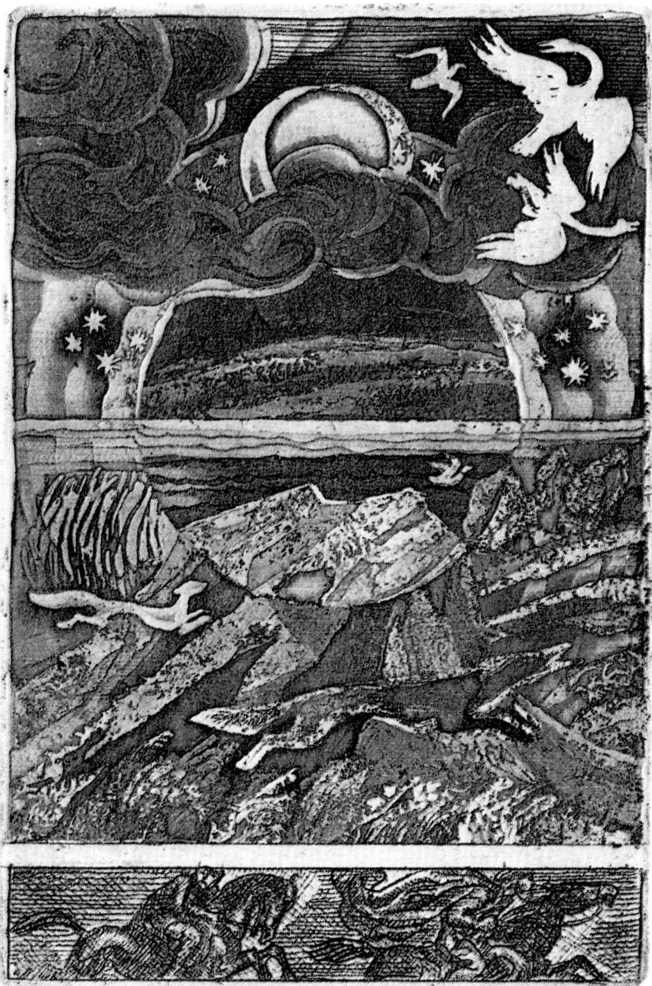
Яраслаўна рана плача
У Пуціўлі на сцяне,
Наракаючы зязюлькай,
Долю горкую кляне:

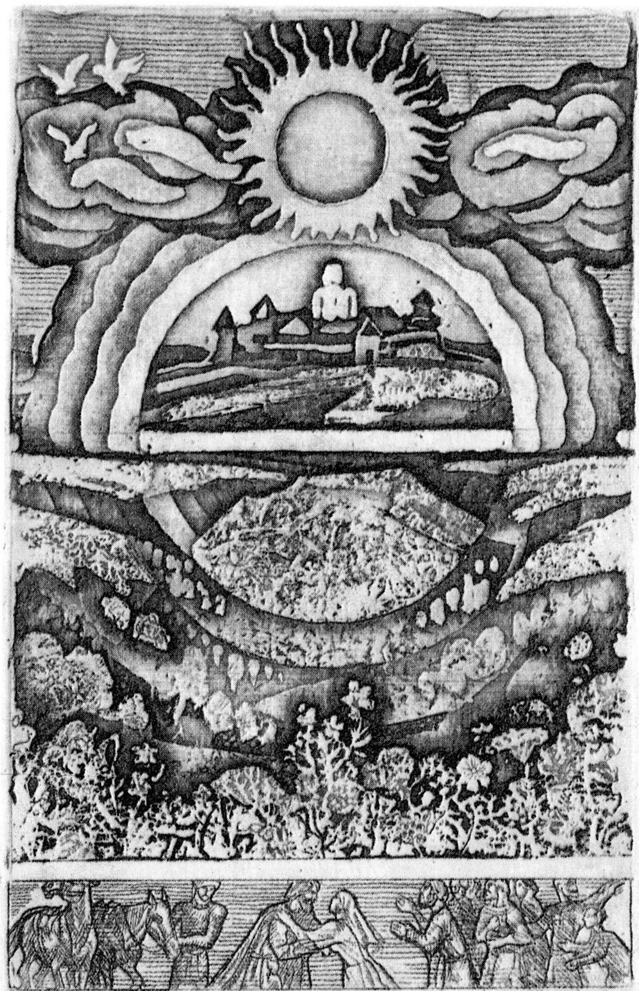
«О вецер, вятрыска!
Чаму, ўладар, лётам
Сваім гэтак вееш
У вочы сіротам?

Чаму ты на крыллях —
І вольны, і смелы —
На мужніх ваякаў
Мчыш ханскія стрэлы?

Ці ж веяці мала
Табе пад аблокі —
Ўгары, ў паднябессі
Шырокім, далёкім?

Або ў сінім моры
Лялеяць, гайдаці
Чаўны з караблямі
Да ціхае гаці?

Чаму ты, ўладару,
Мне радасць асіліў,
Вясёласць развеяў,
Па дзікім кавыллі?»

Яраслаўна рана плача
У Пуціўлі на сцяне,
Наракаючы зязюлькай,
Долю горкую кляне:

«О Днепра Славуціч!
Ты ў каменных горах
Праз полаўцаў зямлі
Дол высек у мора.

Кабякаву войску
Чаўны Святаслава
Сабой ты лялееў,
Акрылены славай.

О, мне прылялей жа,
Ўладару, ў харомы
Саколіка-мужа
З зямлі незнаёмай!

Каб слёзаў я рана
Ў тузе небывалай
К яму цераз поле
На мора не слала!»

Яраслаўна рана плача
У Пуціўлі на сцяне,
Наракаючы зязюлькай,
Долю горкую кляне:

«О светлае сонца,
Трысветлае! Ўсюды
Цяплом і красою
Яснееш, як цуды.

Чаму ж, уладару,
Свой промень пякучы
На мужняе войска
Нанесла, не ждучы?

На полі бязводным
Ты смагай пагнула
Ім лукі, а тугай
Заткала утулы?!»

11

Пырснула мора на поўнач,
Смерчы ідуць чарадой;
Ігару-князю дарогу
Знача бог чорнаю мглой.

Знача з зямлі Палавецкай
Шляхі да Рускай зямлі,
Дзе жджэ на Ігара доўга
Бацькаў пасад дарагі.

Патухла вячэрняя зорка.
Князь Ігар і спіць, і не спіць —
Ад Дона вялікага думкай
Да Данца малога бяжыць.

Апоўначы свіснуў савою
Аўлур на каня за ракой,
Уцяміць загадвае князю,
А Ігар-князь знікнуў як стой.

Той клікнуў — зямля загручэла;
Трава зашумела быллём;
Упуд палавецкія вежы
Спалохаў, зварушыў жыллём.

А князь Ігар ужо гарнастаем
Паскакаў па траве к трыснягу,
На вадзе выплыў гогалем белым,
На каня узваліўся ў бягу.

І саскочыў з яго босым воўкам,
Пакаціўся да логу Данца,
Й паляцеў сакалом пад імглamі,
Забіваючы там без канца

На сняданне, абед і вячэру
Белых лебедзяў, шэрых гусей.
Як ляцеў сакалом гэтак Ігар,
Тады воўкам Аўлур з сілы ўсей

Пакаціўся, сцюдзёныя росы
Абтрасаючы вокал сабой.
Коні быстрых сваіх падарвалі,
Летучы пуцявінай пустой.

І кажа рака Донец: «Ігару-княжа!
Нямала во бітвы далі
Вялічча табе, аКанчаку дакукі,
А радасці Рускай зямлі!»

А Ігар-князь кажа: «О Донча! Нямала
Вялічча сабе ты прыдбаў,

Што князя на хвалях лялеяў і шчыра
Зялёну траву падсцілаў

Яму на сваіх берагах серабраных
І цёплай атуліваў мглой
Пад ценем зялёнага буйнага дрэва,
Ды пільна сцярог з цемнатой

Яго на вадзе сваёй гогалем белым,
А чайкай паверх ручаёў,
Ды качкай-чарнедзяй на ветрах шумлівых.
Паказываў сцежку і вёў.

А Стугна, рака ўжо куды не такая,
Худы бо ў яе перацёк;
Чужыя папіўшы, глынуўшы крыніцы
І хвалі разліўшы, дзе ўток,

Яна маладому князю Расціславу —
Без часу і не на дабро —
Пры беразе цёмным наскрозь зачыніла
Дарогу сабой на Дняпро.

Тужыць Расціслава маці і плача
Па князі сваім маладым...
А кветкі занылі, а дрэва са смуткам
К зямлі пахілілась благім...»

Ой, не сарокі ўстракаталі!
А гэта Ігаравым следам
Гза з Канчаком упобач едзе,
Як па жніво сусед з суседам.

Тады ўжо груганы над косцьмі
Не грумкалі, і галкі змоўклі,
Не сакаталі і сарокі,
Па лозах распаўзліся, моклі...

Па лесе тукатам няўтомным
След дзятлы к рэчцы адбіваюць,
А салаўі вясёлай песняй
Блізкое ранне выйгрываюць.

І гаворыць так Гза Канчаку:
«Калі сокал ляціць у гняздо,
Залатымі страламі сваймі
Мы застрэлім сакольца яго!»

А Канчак жа адказвае Гзе:
Калі сокал ляціць да гнязда,
Краснай дзевай сакольца тады
Мы апутаем,— што за наўда!»

А Гза кажа на то Канчаку:
«Калі дзеваю краснай яго
Мы апутаем, то ўжо тады
Мець не будзема мы ні таго

Маладога сакольца ў сябе,
Ані краснае дзевы, ды нас
На палях палавецкіх пачнуць
Кляваць птахі ў нявеселы час!»

12

І сказаў жа аб днях Святаслава
Той Баян-песнятворца старын
І далёкай пары Ярослава,
І Алегавых даўных часін:

«Хоць і цяжка табе, мнагасмелай
Галаве, без плячэй у людзях,
Але трудна й табе жыці, целу,
Без сваёй галавы на грудзях!»

Так і Рускай зямлі ненарокам
Цяжка мераць без Ігара дні.
Сонца свеціць на небе высокім,
А князь Ігар на Рускай зямлі.

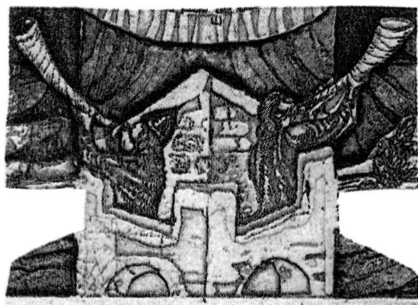
Красны дзевы пяюць на Дунаю,
Галасы іх плывуць і лятуць
Неўгамонна ад краю да краю,
Цераз мора да Кіева йдуць.

Ігар едзе праз спуск Барычоўскі
К абразу Пірагошчы святой.
Рады князю староны і вёскі,
Гарады весяляцца з сабой.

Пеўшы песню старым князям, справам,
Потым пець маладым песняй бур:
«Святаславічу Ігару слава!
Слаўся, храбры Ўсеволад буй-тур!

І Ўладзімір, сын Ігара-воя,
Малады князь — на страх палаўчан!
І князям, і дружыне здароўя,
Выступаючым за хрысціян,

У няведамай дзікай краіне,
Пашматаўшым паганых палкі,
Слава буйным князям і дружыне
На далёкія векаў-вякі!»

ЗМІСТ

ИБ № 226

Слово о полку Игореве

(В переводе на украинский, русский, белорусский языки)

Видавництво «Дніпро», Київ, Володимирська, 42.

Редактор Л. М. Кирилець
Макет та художнє редагування А. К. Тетьори
Технічний редактор П. Д. Цуркан
Коректори Л. Г. Лященко, Г. П. Михайлова

Надруковано
на Головному підприємстві
республіканського
виробничого об'єднання
«Поліграфкнига»
Держкомвидаву УРСР,
Київ, Довженка, 3.
Тираж виготовлено
на книжковій фабриці
«Жовтень»,
Київ, Артема, 23а.
Здано на виробництво 15/XI 1976 р.
Підписано до друку 15/IV 1977 р.
Папір каубелмат.
Формат $70 \times 90^1/_{32}$.
Фізичн. друк. арк. 3,5.
Умовн. друк. арк. 4,095.
Обліково-видавн. арк. 3,984.
Ціна 2 крб. 57 коп.
Ціна комплекту
у футлярі 4 крб. 40 коп.
Замовл. 6—3023.
Тираж 25 000.

СЛОВО про Ігорів похід · СЛОВО о полку Игореве · СЛОВА аб палку Ігаравым ·